

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

AFGANİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ YARDIMLARIN ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ABDUL WAKIL

Ankara-2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

AFGANİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ YARDIMLARIN ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ABDUL WAKIL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Oya Safinaz ERDOĞDU BİRDANE

Ankara-2017

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
İKTİSAT BÖLÜMÜ

ABDUL WAKIL

AFGANİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ YARDIMLARIN ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Oya Safinaz ERDOĞDU BİRDANE

Tez Jürisi Üyeleri:

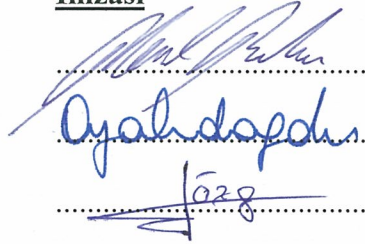
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Murat BASKICI

Doç. Dr. Oya Safinaz ERDOĞDU BİRDANE

Doç. Dr. Özgür TEOMAN

İmzası

Tez Sınav Tarihi: 24/07/2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları anladığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2017)

Tezi Hazırlayan
ABDULWAKİL

TEŐEKKÖR

Tez çalışmam sırasında bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Oya Safınaz Erdoğdu'ya ilgisi ve desteği için sonsuz teőekkÖr ve saygılarımı sunarım.

YÖksek lisans eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana sÖrekli destek olan iktisat bÖlÖmÖndeki tÖm değerli hocalarıma teőekkÖr ederim.

Çalışmalarım boyunca maddi, manevi destekler ile beni hiç bir zaman yalnız bırakmayan aileme, Özelikle de eşime sonsuz teőekkÖr ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ	V
TABLOLAR LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ	1
TEZ YAPISI.....	3
BÖLÜM 1	4
AFGANİSTAN TARİHİ VE	4
1.1. AFGANİSTAN’IN COĞRAFI VE KÜLTÜREL YAPISI.....	4
1.2. AFGANİSTAN’IN STRATEJİK ÖNEMİ	11
BÖLÜM 2	18
AFGANİSTAN EKONOMİSİ.....	18
2.1. TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER	20
2.1.1. GSYH Büyüme Oranı.....	21
2.1.2. İşsizlik.....	23
2.3. SEKTÖRLER.....	24
2.3.1. Tarım.....	25
2.3.2. Doğal Kaynaklar ve Çevre.....	26
2.3.3. Değerli Yeraltı Kaynakları.....	27
2.3.4. Hizmetler Sektörü	30
2.3.5. Sanayi.....	31
2.3.6. Bankacılık ve Finans.....	32
2.3.7. Sağlık Sektörü.....	33
2.4. DIŞ TİCARET.....	33
BÖLÜM 3	36
DIŞ YARDIM	36
3.1. YARDIM- RESMİ KALKINMA YARDIMI.....	36
3.2. ODA’NIN KISA BİR GEÇMİŞİ	38

3.3. DIŞ YARDIMLARIN İKTİSADİ ETKİLERİNİ İNCELEYEN TEORİK ÇALIŞMALAR	39
BÖLÜM 4	42
AFGANİSTANA DIŞ YARDIM.....	42
4.1. AFGANİSTAN'A DIŞ YARDIM TARİHÇESİ.....	42
4.1.1. Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Dönem Boyunca Dış Yardım	42
4.2. AFGANİSTAN ULUSAL KALKINMA STRATEJİSİ (ANDS).....	48
4.3. 9/11 (11 EYLÜL DÖNEMİ) SONRASI	50
4.3.1. Yeniden yapılandırma ve kalkınma için ODA Harcamaları.....	52
4.3.2. Yıllık Dağılım	52
4.3.3. ODA Harcamaları Açısından Sponsorların Sınıflandırılması	54
4.3.4. Desteğin Bütçe İçine Karşı Bütçe Dışı Oranı	54
4.3.5. ODA'nın Hibe ve Kredi Oranı.....	55
4.3.6. Finansal Koordinasyon Mekanizmaları (Güven Fonları)	56
4.3.7. Afganistan'daki Pratik Koordinasyon Mekanizmaları	59
4.4. AFGANİSTAN'DA ULUSLARARASI YARDIMIN ETKİNLİĞİ.....	61
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	73
ÖZET.....	78
ABSTRACT.....	79

KISALTMALAR

A.B.D	Amerika Birleşik Devletler
A.N.D.S	Afganistan National Development Strategy
A.H	Afganistan hükümeti
A.I.S.A	Afganistan Yatırıma Destek Ajansı
A.N.P	Afganistan Ulusal Polisi
A.P.R.T.F	Afganistan Barış ve Yeniden İntegrasyon Güven Fonları
A.R.T.F	Afganistan Yeniden Yapılandırma Güven Fonları
B.M	Birleşmiş Milletler
C.D.C	Toplum Kalkınma Konseyince
C.I.A	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
C.N.T.F	Narkotikle Mücadele Güven Fonları
D.A.C	Kalkınma Yardım Komitesinden
G.S.Y.H	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
H.I.P.C	Aşırı Borçlu Yoksul Ülkeler Girişimi
I.M.F	Uluslararası Para Fonu
I.S.I	Pakistan askeri istihbaratınca
L.O.T.F.A	Hukuk ve Düzen Güven Fonu
M.D.G	Milenyum Kalkınma Hedefleri
M.M.R	Anne Ölüm Oranı
N.I.E.O	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
N.S.P	Ulusal Dayanışma Programı
O.A	Resmi yardım
O.D.A	Resmi Kalkınma Yardımı
O.E.C.D	Ekonomik İşbirliği ve kalkınma Teşkilatı
O.P.E.C	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatının Kurulması

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Afganistan'ın GSYH Büyüme Oranı (yılık%).....	22
Şekil 2:	Afganistan'ın GSYH (GDP) Milyar\$	22
Şekil 3:	İşsizlik Oranı.....	24
Şekil 4:	Afganistan GSYH etkiliyen sektörler	25
Şekil 5:	Afganistan ihracat rakamları (yılık%) 2016	34
Şekil 6:	2015 yılı Afganistan'a ithalat yapılan ülkelerden başlıcalarının ithalattaki payı.....	34
Şekil 7:	Afganistan'ın Toplam Yardım Miktarı.....	51
Şekil 8:	Ödeme, taahhüt, altyapı, hükümet, tarım, kırsal, kalkınma, sosyal koruma, özsektör, sağlık, sınıflandırılmamış dış yardım grafığı.....	52
Şekil 9:	Toplam taahhüt, toplam ödeme, İngiltere, Kanada, Hollanda, Japonya, AT/AB, Dünya Bankası, Hindistan, Asya Kalkınma Bankası, Almanya'nın ODA harcamaları açısından donörlerin sınıflandırılması	53
Şekil 10:	2002-2010 güven fonunun donör katkısının özeti, milyar dolar.....	58
Şekil 11:	Donör tarafından mali yıl artf katkıları (2016) Taahhütler, ödenen, Milyar dolar, USA, AT, AB, İngiltere, Almanya, İsviçre, Japonya, Danimarka, Kanada, Hollanda, Avustralya, diğer.....	58

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Tarımsal hububat üretimi	26
Tablo 2: Afganistan’a 2013-2016 yıllarında ithal edilmiş mal değeri ABD dolarına göre (milyon)	35
Tablo 3: Afganistan’ın yolsuzluk sıralaması tablosu	68

GİRİŞ

Afganistan İslam Cumhuriyeti; Güney, Orta ve Batı Asya'da yer alan denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Yaklaşık 33 milyon nüfusla, 647,500 km² yüzölçümüne sahiptir. Güney ve doğuda Pakistan, batıda İran, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ve uzak kuzeydoğuda Çin ile sınırı vardır.

Ülkenin nüfusu, çok çeşitli etnik-dil gruplarına ayrılmıştır. Onlarca yıldır sistematik bir nüfus sayımı yapılmadığından, elimizde çeşitli etnik grupların büyüklük ve bileşimine dair kesin rakamlar yoktur. Ancak yaklaşık olarak halkın %42-44'ü Peştun, %25-27'si Tacik, %6-10'u Hazarlı, %5-9'u Özbek, %1-3'ü Türkmen, %1-2'si Baloş ve diğerleri (Ormur, Gujar, Pamir, Nuristan, Arap, vb. %0-4) olarak tanımlanmaktadır.

Son iki yüz yıllık tarihi boyunca Afganistan güçlü bir ekonomiye sahip olmamış ve tarihi boyunca, dış yardımlar ülkenin iktisadi hayatı üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Afganistan'ın dış yardımlara olan bağımlılığı, yalnızca geçmiş otuz-kırk yıldaki savaş ve iç çekişmelerle kısıtlı değildir. Çatışma dönemi öncesinde bile bu bağımlılık görülmektedir. Afganistan, "ilk nakdi yardımı", Güney Asya'nın İngiliz yönetimi altında olduğu dönemde East India şirketinden İran saldırısına karşı, Britanya Hindistan'ı ile Afganistan arasında anlaşmanın imzalandığı 26 Ocak 1857 tarihinde almıştır. Günümüzde siyasi ve ekonomik durumundaki değişiklikler ve değişkenlikler sebebiyle, Afganistan'ın yardıma bağımlılık derecesi artmaktadır.

Afganistan, yıllarca süren savaşlar sebebiyle dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Nüfusunun yaklaşık %42'si günde 1 ABD dolarından daha az bir miktar ile geçimini sürdürmektedir. Afganistan'da otuz yıldan fazla süredir devam eden savaş

ve çatışma, hem sahip olduğu yetersiz fiziki ve beşeri sermayeyi tahrip etmiş hem de siyasi otoritenin istikrarsızlık ve kırılganlığına neden olmuştur. Yoksul ve gelişmemiş bir ülke olarak, iktisadi büyüme için ihtiyaç duyulan iç ve dış yatırımlar neredeyse sıfır düzeyindedir. Devleti işletmek için, Afganistan hükümeti (AH) hem teknik hem de finansal olarak uluslararası kalkınma yardımına bağımlı hale gelmiştir.

2001 Aralık ayında Taliban rejiminin yıkılmasından beri Afganistan, uluslararası toplum için ilgi çekmekte ve en önemli dış yardım alıcılarından birisi olmuştur. Uluslararası toplum çeşitli taahhüt toplantılarında Afganistan'ın kalkınması ve yeniden yapılandırılması için yüksek miktarda yardım sözü vermiştir. Afganistan Maliye Bakanlığına göre 2002-2013 arasında 90 milyar ABD Doları yardım sözü verilmiştir. Bunun 57 milyar ABD Doları, kalkınma ve askeri yardım (Afganistan ulusal ordusu - (ANA) ve Afganistan Ulusal Polisi- ANP'ye) olarak Afganistan'a verilmiştir. 2010 yılı itibariyle Afganistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYH) %71'i dış yardımlardan oluşmaktadır.

Gerçekleşen yardımın yaklaşık %5'i, güvenlik sektörüne gitmiştir ancak 2002-2005 yıllarıyla karşılaştırıldığında günümüzde güvensizlik olgusunda artış gözlenmektedir. 2005 yılına kadar Afganistan'a sağlanan yardım, koordinesiz ve önemli ölçüde belirsiz olmuştur. Yardımlar ülke yöneticileri yerine destekçilerin öncelikleri çerçevesinde şekillenmekte, süreç yine destekçiler tarafından koordine edilmektedir. Bu haliyle dış yardımlar merkezi yönetimin ülkenin önceliklerini belirlemesini ve yönetimini zorlaştırmaktadır. Afganistan'a sağlanan bu yardımın etkin kullanım ve yönetimi, ülkenin ekonomik gelişim ve sürdürülebilirliği için önemlidir. Kalkınma önceliklerini dikkate alarak, fonların etkin olarak harcanmasından hem AH hem de donörler sorumludur.

TEZ YAPISI

Bu tez Afganistan'a dış yardım ve etkisine odaklanan dört ana bölümü içermektedir. Tezin ilk bölümünde Afganistan'ın tarihi, siyasi, coğrafi-stratejik önemi ve dünya siyasi ve iktisadi yapısı üzerinde etkin ülkelerin Afganistan ile stratejik ilişkileri tartışılmıştır. İkinci bölüm doğal kaynaklar, tarım ve işletme olanakları ile Afganistan ekonomisi tanıtılmıştır. Literatür incelemesi, tezin üçüncü bölümünde verilmiştir. Bu bölüm, destekçiler ve alıcılar açısından nakdi yardımının verimliliği ve etkinliği tartışmalarını içermektedir. Son bölüm sağlanan kalkınma yardımlarının yapısı (miktarlar, tipler, teslim kanalları, vb.) ve Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına etkilerini tartışmaktadır. Bu bölüm 19. yüzyılda Kral Amanullah Han'dan günümüze - özellikle, Taliban sonrası veya 9/11 (11 Eylül) dönemi sonrası – Afganistan'a dış yardımın tarihini irdelemekte ve Afganistan'ın ne zaman ve neden yardım alan bir ülke durumuna geldiği sorusuna yanıt vermeyi amaçlamaktadır. (1919'dan günümüze) Afganistan ne kadar yardım almıştır? Güncel yardım etkin midir ve yardım OECD yönergelerini ve ANDS önceliklerini dikkate almakta mıdır? sorularına yanıtlar araştırılmıştır. Tezin son kısmında, Afganistan'daki yardım ve kalkınma stratejilerinin etkinliğini iyileştirmeye dönük öneriler ve ülkenin iktisadi yapısı hakkında genel bir tartışma yer almaktadır.

BÖLÜM 1

AFGANİSTAN TARİHİ VE

1.1. AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ VE KÜLTÜREL YAPISI

Orta Asya, Orta Doğu ve Hindistan alt kıtası arasındaki bağlantı noktasında, ipek yolu üzerinde yer alan Afganistan, eski çağlardan beri Asya ticaretinin ana kavşak noktalarından biri olduğundan bölge sürekli savaşlar ve işgallerle karşılaşmıştır.

Bölge 19 yüzyılda Doğu Asya'nın bir parçası (eski Horasan) için kullanmış olan isimdir. 1500 yıl boyunca bu coğrafi bölge için Horasan ve daha önceleri Ariana isimleri kullanılmıştır. Horasan ve Ariana bugünkü Afganistan'dan daha geniş bir alana sahipti. Günümüzde Afganistan Çin (76 kilometre), İran (936 kilometre), Pakistan (2,430 kilometre), Tacikistan (1.206 kilometre), Türkmenistan (744 kilometre) ve Özbekistan (137 kilometre) ile sınırlı alanda yer almaktadır¹.

Afganistan tarihi, siyasi ve ekonomik hayatı coğrafi konumu ve halkın etnik ve dini kökeni ile şekillenmektedir. Ülkenin mevcut sınırları içerisinde Baluch, Aimak, Türkmen, Hazara, Peştun, Tacik, Özbek, Nuristan, Arap, Kırgız ve Pashaei olmak üzere çeşitli etnik gruplar yaşamaktadır. Ülke içinde küçük Hindu, Sihk ve Yahudi cemaati de vardır. Afganistan'daki en büyük etnik grup, nüfusun yüzde 42 ile 44'ünü oluşturan Peştun'dur. Tacik (yüzde 25-27), Hazara (yüzde 9-10), Özbek (yüzde 8-9), Aimak (yüzde 4), Türkmen (yüzde 3) ve Balochi (yüzde 2) arasındadır. Tacik yüzde 25-27 olduğunda ikinci büyük etnik gruptur. Birkaç küçük etnik grup

¹ Library of Congress, Federal Research division (August 2008) country profile, Afghanistan

nüfusun geri kalan yüzde 4'ünü oluşturmaktadır. Afganların yaklaşık yüzde 80-85'i Sünni Müslümanlar ve yüzde 15-20'si Şii Müslümanlarıdır².

Afganistan'ın siyasi tarihi Orta, Batı ve Güney Asya'nın kavşak noktasında yol alması ile şekillendi. Göçmen dalgaları antik çağlarda bölgeyi dolaşarak çeşitli etnik ve diyalektik gruplar oluşturdular. Büyük ordular bu bölgeyi ele geçirerek kontrol altına aldılar ve çoğu zaman İran ve Kuzey Hindistan hükümdarları bölgeye hükmetti. Tüm bu çeşitli grupları birleştirip Afganistan adında güçlü bir hükümet kurabilmek ancak 18. yüzyılda mümkün olmuştur. 1747'de Ahmed Şah Durrani (Ahmed Şah Abdali), Peştun kabilelerini bir araya getirip Afganistan'ı kurdu. Resmi olarak 1801'de İngiltere ve İran arasında yapılan bir anlaşmada Durrani devletinden bahsedilmiştir³.

Milattan sonra 6. yüzyıldan m.s. 10. yüzyıla kadar bölge doğudaki komşularından Afganistan'a yayılan Budizm'den etkilenmiştir. İslamiyet günümüzde ülkede en yaygın dindir ve m.s 7. yüzyılda orta doğudan Afganistan'a ulaşmıştır.

Bugünkü Afganistan 1747'de kurulmuştur ve Afganistan emiri ve Durrani Pashtunlardan Ahmet Şah Durrani 1826 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. 1901'de Emir Abdur Rahman Han'ın en büyük oğlu Habibullah iktidara gelmiş ve 1919 yılına kadar hüküm sürmüştür. Laik bir reformist olan Habibullah Kabil şehrinde Habibia Okulu ve askeri akademiyi kurmuştur. Habibullah Han zamanında ilk gazete Sarajul Akhbar çıkmıştır. Tüm bu reformların yanında Habibullah zamanında İngilizlerden dış politika rehberliğine karşılık yıllık 160.000 Euro'luk bir sübvansiyon alınmıştır. Ülkesinin tam kontrolünü elinde tutan⁴ Habibullah Han av gezisinde öldürülünce

² MCIA- (Oct,29,2013) Afghan Handbook /<https://info.publicintelligence.net>

³ Mir. Ghulam Muhamad Ghubar (ch3, p9, Jun,1967) Afghanistan in course of history, press 1999 United States. Virginia

⁴ Britannica Encyclopædia Last Updated: 7-25-2012, <https://global.britannica.com/biography/>

1919 yılında Habibullah Han'ın üçüncü oğlu Amanullah Han iktidara gelmiş ve ülkeyi on yıl (1929 yılına kadar) yönetmiştir. Kral Amanullah Han Afganistan tarihinde, ülkeyi geliştirmeye çalışan açık fikirli ve modern bir reformcu olarak tanımlanır. Hava kuvvetleri, vergi toplama sistemi, kadın ve erkek karma eğitim sistemi, hastane, radyo istasyonu, ilk liberal anayasa oluşturulması, şehirler üzerinde kontrol kurulması, sakal ve hicap yasakları, onun modernleşme adımlarından bazılarıdır.

Afganistan için bağımsızlık ve dış yardımlar iç içe geçmiş bir döngü şeklinde hareket etmektedir. İngiltere'den nakdi yardım alan Afganistan 1839 ile 1919 yılları arasında Büyük Britanya'ya karşı üç savaş yürütmüştür. Bu savaşlar 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan Rawalpindi'nin anlaşması ile son bulmuştur. Aynı yıl Afganistan Rusya'dan yardım almaya başladı. Bu yardım, birkaç yıl boyunca, okullar ve hastaneler de dâhil olmak üzere önemli altyapı inşaatı ve Afganistan'ın modernizasyonu için kullanıldı⁵.

Kral Amanullah Han'ın laik modern reformları ülkede aşırılık yanlıları arasında isyan yarattı, karışıklıklar sonucu Kral Amanullah Han 1929'da istifa ederek, Afganistan'dan ayrıldı. İstifanın ardından Bache Saqou (su taşıyıcısı oğlu) tarafından, Habullah ismiyle tanınan, okuma ve yazma bilmeyen, Tacik kabileden bir asker darbe ile hükümeti ele geçirdi. Bache Saqou yâda Habullahlı'nın olarak anılan asker sadece dokuz ay iktidarda kaldı ancak bu süre içerisinde zekât toplama dışında Amanullah Han'ın bütün reformlarını ve vergi toplama sistemini yürürlükten kaldırdı. 1929 yılı sonunda Fransa'dan Afganistan'a dönen Nadir Şah Bache

Habibullah-Khan.

⁵ Hmid Wahid Aliukuzai (v 1, p 275 2013) a concise history of Afghanistan. England, Trafford publishing,

Saqou'yu idam ettirip iktidara geldi⁶. 1929-1933 döneminde Nadir Şah, Amanullah Han'nın sosyal reformlarının çoğunu kaldırdı ancak modernleşmeye doğru bir adım attı. Hindu koşusu ile kuzey yolunu oluşturdu, bankacılık sistemini kurdu ve kuvvetli bir ordu meydana getirdi. 1933 yılında Nadir Şah'ın oğlu 19 yaşındaki Zahir Şah iktidara geldi. Zahir Şah ülkesine istikrarlı bir hükümet getirdi⁷. Bu dönemde Türkiye'nin yardımlarının orduda reform ve modernizasyon için kullanıldı. 40 yıllık Zahir Şah egemenliği, Afganistan tarihinin en uzun istikrarlı dönemidir. 1973 yılında Zahir Şah, Muhammed Daud tarafından devrildi ve modernist bir reformcu olan Serdar Daud cumhuriyet ilan etti⁸.

Daud Cumhuriyeti ise 1965 yılında komünist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) birliği ile derin bağlantılar kuran Marksist gruplar tarafından kurulan, Parçam (veya Halkın Demokratik) partisi (PDPA) tarafından devrildi. PDPA partisi 1966 yılında iki gruba ayrıldı. (1978'den 1979'a kadar Noor Muhamad Taraki tarafından yönetilen Halq partisi (kitleler yâda işçi sınıfı) daha sonra 1979'da Hafızulah Amin tarafından yönetilmiş, Babrak Karmal tarafından 1980'den 1986 yılına kadar sürdürülen Parcham partisi (bayrak) ise daha sonra 1986'dan 1992'ye kadar Najibullah tarafından yönetildi.) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Afganistan'daki kukla hükümetinin devrilmesini önlemek için 1979'da Afganistan'ı işgal etti⁹. Politik huzursuzluk ülke çapında yaygınlaştıkça, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Haziran 1979'da başlayan Mücahittin hareketinin güçlenmesine yardım etti. Aralık 1979'da Hafızulallah Âmin öldürüldü. Sovyetler Birliği Afgan

⁶ Afghanistan online, <http://www.afghan-web.com/bios/yest/nadir.html>, retrieved on 15,1,201

⁷ Britannica Encyclopædia, (Last Updated: 7-27-2007) <https://global.britannica.com/biography/biography/Mohammad-Zahir-Shah> retrieved on 15,1,201

⁸ Tim Hollifield (20013) Defence intelligence agency, History of Afghanistan
Afghanistan intelligence agency Kabul.

⁹ Barbara Robson and Juliene Lipson (2002) The Afghans Their History and Culture
Published by the Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Resource Center, Rome

Komünist Partisi'nin kurucuları Babrak Kamal'ı yeni cumhurbaşkanı olarak destekledi. Ülkede artan Sovyet askeri varlığı, geniş çaplı bir ulusal direnişle karşılaşmaya başladı.

İslami ve anti-komünizm altında birleşmiş farklı yerel gruplardan oluşan Mücahit, Amerika Birleşik Devletleri'nden büyük mali, askeri ve istihbarat desteği almaya başladı. Mali ve askeri yardımlar Pakistan üzerinden yönlendiriliyor ve büyük oranda Suudi Arabistan ve Haliç Arap devletleri tarafından finanse edilmekteydi. Rus işgali karşısında CIA, Afganistan'daki günlük operasyonları yürüten Pakistan Hizmet Sektörü İstihbarat Dairesi (ISI) ile yakın ilişkiler kurmuştu. 1980-85 yılları arasında CIA, Afganistan'da savaşmak için Müslüman ülkelerden gönüllü binlerce kişiye eğitim vermeye başladı. Bu "Afgan ve Arap cihadı savaşçıları" arasında Suudi Usame bin Laden'in yanı sıra Orta Doğu ve Asya'da İslami hareketlerin üst düzey yetkilileri de vardı. Bu savaşçıların ve grupların birçoğu daha sonra El Kaide ağını oluşturarak Amerikan ve Suudi destekçilerine karşı tavır aldılar. 1987 yılına gelindiğinde ABD, Mucahitin'e ve özellikle de en acımasız ve püriten hizip İslami lideri olan Gulbuddin Hekmatyar'a yılda 65 bin ton silah gönderiyordu. CIA ve Pentagon makamları, ISI destekli Pakistan okullarında ağ kurmakta ve Afganistan'da üsler kurarak, Mücahidlere güvenli iletişim, gizli finansal işlemler, gerilla savaşı, kentsel sabotaj ve ağır silahlar konusunda eğitim vermektedir. Mücahitler Stinger uçaksavar füzeleri kullanarak savaşta SSCB'ye karşı direnç sağlamaktaydı. Ağır savaşlar sonucu 1989'da Sovyetler, 15 bin asker kaybettikten sonra Afganistan'dan geri çekildi. Sovyet saldırıları nedeni ile bir

milyondan fazla Afgan öldü, 6.2 milyon mülteci yurtlarından oldu ve Afgan köylerinin neredeyse yarısı yok edilmişti¹⁰.

SSCB ordusu Afganistan'dan çekilirken Dr.Najibullah'ın başkanlık ettiği bir vekâlet hükûmeti bıraktı, ancak Mücahitler Najibullah'ın rejimine karşı savaşa devam etti. SSCB'nin çekilmesi ile bölgedeki ABD etkinliği azalmaya başladı. Pakistan'da konuşlanan büyük CIA varlığı geri çekildi ancak ISI, Afgan Mücahitler Arap ve Suudi fonlarıyla eğitime ve desteklenmeye devam edildi.

Üç yıl süren iç savaşın ardından Nisan 1992'de Dr. Najibullah rejimi Mücahitler tarafından tamamen yok edildi. Afganistan'da acımasız gruplar tarafından yaratılan iç savaş sonucu ülke siyasi ve ekonomik karışıklar içerisinde kalmıştır.

1992 yılında Mücahitler Kabil'i ele geçirdi ve yeni hükümet kurdular. Dengeli bir hizip lideri olan Burhanuddin Rabbani Başkan, Hekmatyar Başbakan ve Ahmad Şah Mesoud Savunma Bakanı olarak seçildi ancak 1992 – 1994 arası iktidarda olan Mucahittin'in kurduğu bu hükümet te iç muhalefetler yüzünden yıkılmıştır. Hekmatyar'ın Rabbani tarafından kontrol edilen Kuzey Kabil'e uyguladığı gıda blokajı ve sürekli roket saldırıları sonucu Kabil moloz yığını haline getirilmiş, 50.000 sivil ölmüş ve yeni bir mülteci akımı yaşanmıştır. Yaşanan bu iç çatışmalar ve zulümler nedeni ile Taliban ortaya çıkmıştır.

Taliban ilk kez 1993 yılında Pakistan'daki dini okullardan ("medrese") yükselen bir güç olarak ortaya çıktı. Bu medreselerde binlerce Afgan öğrencisi İslam'ın kökten dinci anlayışı ile yetiştirildi. Taliban güçlerine CIA ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle Pakistan istihbarat ajansı tarafından silahlı ve askeri eğitim verildi. 1994 yılında Taliban, ISI tarafından Mücahidin ile birlikte Pakistan'daki dini

¹⁰ William Maley (V, 92 N, 880 Dec, 2010) Afghanistan historical and geographical appraisal, Asia Pacific College of Diplomacy Australia

okullarda ve askeri kamplarda eğitildikten sonra birleşik bir savaş gücü olarak ortaya çıkmıştır. Pakistan Başbakanı Benazir Butto, Taliban eğitim kolejlerinin "Birleşik Devletler ve İngiltere tarafından karşılandığını" kabul etmiştir¹¹. 1994-1996 yılları arasında Molla Muhammed Ömer'in Kandahar'daki liderliğinde, disiplinli Taliban güçleri Afganistan'ı süpürüp Mücahid gruplarını yenerek 30 şehir 27'sinin kontrolü altına aldılar. Taliban, askeri yenilmezlik ve aşırı Sünni İslam'a sıkı sıkı bağlılığı ile ün kazanıyor, Mesud (Tacik), Abdur Rashid Dostum (Özbek) ve Karim Halili (Şii Hazara) liderliğindeki etnik gruplar ile çatışmaya devam ediyordu. 1996 yılına gelindiğinde başta Peştun İslam kökten dincileri olmak üzere Taliban SSCB'nin çekilmesinden sonra güçlü bir siyasi ve askeri güç olarak ortaya çıkmış oldu.

Taliban, 1996 yılında iktidara geldiğinde yaklaşık 50.000 askerle Afganistan'ın %90'ından fazlasını kontrol altında tutmaktaydı. Taliban ile yaklaşık yirmi yıl süren savaş, iç çatışma, yolsuzluk ve Mücahit tarafından tahrip edilen bir ülkeye istikrar geldi. Ancak dönem aynı zamanda katı şeriat hükümleri ile kadınlara tüm özgürlükleri yasaklayan, azınlık haklarını kısıtlayan, televizyon, film ve dansı kınayan ve geniş çaplı suçlar için ölüm cezası veren bir yönetim anlayışını da beraberinde getirdi.

1996'da Usame Bin Ladin Afganistan'a geldi ve Taliban terör örgütleri ve özellikle El Kaide ile bağlantı kurdu. 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları için ilk planlar Afganistan'daki El Kaide kamplarında gerçekleşti. İslamcı aşırılık yanlısı El-Kaide, dört uçak ile ABD'deki hedeflere karşı gerçekleştirdiği intihar saldırıları sonrası ABD ve koalisyon ortakları Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide üslerine saldırdı.

¹¹ Afghanistan Factsheet, A Brief History Focusing on 1979-2001. The Center for Economic and Social Rights • 162 Montague Street • Brooklyn, NY 11201 • www.cesr.org • rights@cesr.org 718.237.9145

Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri 11 Eylül 2001'deki terör saldırıları sonrası Taliban ile diplomatik ilişkileri kestikten sonra sadece Pakistan Taliban'ı Afganistan'ın yasal hükümeti olarak tanımaya devam etti. Birleşmiş Milletler (BM) dahil olmak üzere dünyanın geri kalan kısmı eski Rabbani hükümetini yasal ve resmi hükümet olarak tanıdılar ve ABD liderliğindeki Birleşik Kuvvetler Komutanlığı (CFC-A) 2001 yılı sonunda Taliban rejimini yıkıp, Afganistan'dan Taliban ve El-Kaide'yi çıkarmak için askeri bir kampanya başlattı. CFC-A'ya başlangıçta NATO liderliğinde Birleşmiş Milletlerin çok uluslu bir gücü olan Kabil'de ve çevresinde güvenlik sağlamaktan sorumlu ve hükümetin güvenlik reform süreçlerini destekleyen Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü yardımcı oldu. Taliban hükümeti devrildiğinde, Afganistan'ın büyük bir kısmının altyapısı yok edilmiş ve ülke ekonomik çöküşün içindeydi. Yenilmiş olmaları sonucu Taliban birlikleri dağılmış olsa da tam olarak teslim olmamışlardı¹².

1.2. AFGANİSTAN'IN STRATEJİK ÖNEMİ

Afganistan, Asya'nın kalbinde yer alır ve üç büyük kültürel ve coğrafi bölgeyi birbirine bağlar, güneydoğuya doğru Hindistan alt kıtası, kuzeyde orta Asya ve batıda İran. Üç stratejik bölgenin üç kavşağında bulunan Afganistan, Orta, Batı ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan bir ticaret yolu olarak kullanıldığı için tarihin çapraz yollarındaki bir bölge olarak da adlandırılır. Afganistan'ın kuzeyde birkaç petrol rezervi ve güney stratejik mineral kaynakları olmasına rağmen, asıl değeri jeopolitik konumundan gelmektedir. Günümüzde ise jeopolitik konumunun etkinliği ticaret ağındaki yerinden ziyade İran (dünyadaki en büyük ikinci doğalgaz rezervi) ve Türkmenistan'dan (dünyadaki en büyük dördüncü doğalgaz rezervi), Pakistan,

¹² Australia government Department of Immigration and Citizenship;(2012) Afghan Community Profile

Hindistan ve Çin'e giden enerji kaynaklarının geçiş noktasında yer almasından dolayıdır. Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a petrol ve doğalgaz boru hatları kurulması, enerji kaynaklarının Orta Asya ve İran'a olan geçişkenliğini artıracak ve dolayısıyla bölgedeki tüm ülkelerin lehine olacaktır.

Afganistan'ın siyasi ve iktisadi ilişkilerini etkileyen en önemli komşu ülkesi Pakistan'dır. Pakistan ve Afganistan arasında günümüzde hala süregelen bir toprak anlaşmazlığı yaşanmaktadır. Pakistan sınırları içerisinde yer alan Khyber Pakhtunkhwa bölgesi Afganistan'dan Durand Anlaşması ile ayrılan bölgedir. 19. Yüzyılda Afganistan Çarlık Rusyası ile Hindistan bölgesinde egemenlik hakkını korumaya çalışan Büyük Britanya imparatorluğu arasındaki çatışmaların merkezinde kalmış ancak iki imparatorlukta bölgede mutlak hâkimiyet kuramamışlardır. Tampon bölge konumundaki Afganistan'ın çeşitli etnik gruplarının yarattığı sorunları çözebilmek için İngiliz hükümeti 1893'de Durand hattını kurmuştur. 1893 yılında Afganistan ve İngiliz hükümeti İngiliz Hindistan'ı ve Afganistan'ı bölen 2640 km uzunluğundaki sınırın belirlenmesi konusunda anlaşmaya vardı. Afganistan hükümdarı Kral Amir Abdurrahman Han ve İngiliz Hindistan hükümetinin dışışleri bakanı Sir Mortimer Durand arasında imzalanan antlaşma Pestun kabilelerini bölerek ülkenin güney sınırı çizmektedir.¹³ Birkaç kere yenilenen bu antlaşma gereği çizilen sınırlar Afganistan hükümeti tarafından tanınmadığından Afganistan ve Pakistan arasında sürekli bir gerilim noktası oluşturmaktadır. 1971 yılında Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması ile Khyber Pakhtunkhwa'nın da ayrılması olasılığı ile toprak kaybetme tehlikesini sürekli olarak yaşayan Pakistan için Afganistan'da zayıf ve istikrarsız bir hükümet tercih edilmektedir. Ayrıca 2025'e kadar su kıtlığı ile karşı

¹³ Satinder Kumar Lambah(2012) The Durand Line, Indian Foreign Affairs Journal Vol. 7, No. 1, January–March 2012, 42-60

karşıya kalacağını öngören Pakistan Afganistan'da su kaynakları üzerine yapılması düşünülen barajların gerçekleştirilmesinden endişe duymaktadır. Öte yandan Pakistan Hindistan sınırında yer alan Keşmir bölgesinde yaşadığı sorunlar sebebiyle de Afganistan'da Hindistan etkisinden çekinmekte ve bu sebeple Hindistan'a karşı Lashkar Etaiba gibi terörist ağları ve Taliban ve Haqani ağını desteklemektedir.¹⁴

Afganistan ve Hindistan arasında verimli, üretken ve zengin bir tarihsel ilişki vardır. Hindistan ve Pakistan arasındaki stratejik rekabet Hindistan'ın Afganistan'daki çıkarlarını şekillendirmekte ve bu iki ülke arasındaki etkin iletişim Pakistan'ı tehdit etmektedir¹⁵. Pakistan Afganistan ile olan sınırını kullanarak doğrudan mali yardımlar ve/ veya yatırımlar vasıtasıyla Afganistan üzerindeki nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Hindistan ise Pakistan dışında, Afganistan'ın coğrafi konumunu kullanarak Çin ile ticari rekabette kaybettiği avantajı Orta (ve Batı) Asya ile yeni ticari, ekonomik (özellikle enerji) ve kültürel bağlar kurabilmek için kullanabilmeyi hedefliyor. Hem Pakistan hem de Çin ile olan sorunları aşabilmek için Hindistan Afganistan'daki kalkınma projelerine odaklanıyor. Kabil Nehri, Hajigak Demir Cevheri yatağı ve Zaranj Delaram Yolu üzerinde Afganistan'la İran üzerinden Chabahar limanı dışında bir ticaret koridoru açmayı planlayan bir dizi projeye destek veriyor¹⁶.

İran tarihsel olarak Afganistan üzerinde siyasi ve ekonomik nüfuza sahip olma amacı güden bir bölge ülkesidir. İran'ın son otuz yıldaki Afgan politikası, jeostratejik çıkarları üzerine kurulmuştur ve bu politikanın ana hedefi Afganistan'da

¹⁴ Brian R. Kerr (Dec 2011), Indian-Pakistani competition in Afghanistan.center for conflict and peace studies, Kabul Afganistan.

¹⁵ Ashley J. Tellis & Aroop Mukharji, (2010) Is A Regional Strategy Viable in Afghanistan? Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C

¹⁶ Larry Hanauer, Peter Chalk, (2012), India's and Pakistan's strategies in afganistan, Santa Monica ,Center For Asia Pacific Policy

artan bir Şii rolüyle bölgedeki İran etkisinin yaygınlaşmasıdır. Pakistan ile olduğu gibi İran'la da Afganistan'dan gelen suya erişim konusundaki belirsizlik, iki ülke arasında gerginlik kaynağı olmaktadır. İran ayrıca Afganistan ile bölgedeki ABD egemenliği ve/ veya Taliban ya İSİS gibi radikal Sünni hareketlerin olası iktidarı sebebiyle de gerginlik yaşamaktadır. Ayrıca İran Afganistan'ı Orta Asya ülkelerine ticaret köprüsü olarak olası bir rakip olarak nitelendirmektedir. Şu anda kara ulaşımı ve boru hatları vasıtasıyla Orta Asya enerji kaynakları Batı Avrupa'ya en kısa rota olarak görülen İran üzerinden Avrupa'ya aktarılıyor. Oysa istikrarlı bir Afganistan, Pakistan üzerinden petrolün Batı'ya gönderilmesi noktasında İran ile ciddi bir rekabete girecektir. Hidro karbon kaynaklarının taşınmasından yararlanmak için İran, Afganistan'daki Phuktoon egemen bölgelerinin nispeten istikrarsız kalmasını ve böylelikle İran üzerinden boru hatlarının işletilmesi davasını güçlendirmesini istiyor¹⁷.

¹⁷ Robert D, Lamb, Sadika Hameed, Hannah Brown, Elias Harpst, (January 2014) Regional Dynamics and Strategic Concerns in South Asia Afghanistan's Role. Washington, D.C

Orta Asya Cumhuriyetlerinin ortak amacı Afganistan'da güvenlidir. Üç devlet, Afganistan sınırında (Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) komşularında istikrarlı ve güvenli bir hükümet kurmak için büyük çaba harcıyorlar. Afganistan'daki güçlü hükümet, Orta Asya ülkelerinin işbirliği yapmasını, uyuşturucu ticaretini ve Afganistan'daki afyon üretiminin Dünya piyasalarına dağılımının önlenmesine yardımcı olacaktır. Diğer yandan Afganistan'da zayıf bir hükümetin varlığı radikal grupların bölgede güçlenmesine yol açacak ve Orta Asya ülkelerinin güvenliğini tehdit edecektir¹⁸.

1917 devriminden bu yana Rusya sınırları konusunda hassas davranmaktadır. Ülkenin dış politikasının temeli sınır bölgelerinin istikrara kavuşması olarak nitelendirilebilir. Rusya Afganistan üzerindeki etkinliğinin azalmasını sınırlarında Sovyet karşıtı güçlere karşı savunmasız bir delik açılması olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Afgan eroin ve afyonunun önemli bir tüketicisi haline gelen Rusya için Afganistan'dan bölgeye yayılan uyuşturucu trafiği önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Uyuşturucu kaçakçılığını önlemek için Taliban ile ilişkide olmanın gerekli olduğuna inanan Moskova hükümeti Taliban lideriyle diplomatik ilişki kurduğunu açıkladı.¹⁹ Suriye'de İslam devleti ISIS'e karşı mücadele etmekte olan Rusya Taliban bağlantısını ayrıca Afganistan'dan Orta Asya ülkelerine yayılacak olası bir ISIS etkisine karşı da kullanmayı tercih etmektedir. Afganistan üzerinde Rusya'nın etkinliğini belirleyen en önemli etmenin ise ABD'nin Orta Asya'daki konumu olduğunu belirtmeden geçemeyiz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a olan en büyük ilgisinin ülkenin kendisini tehdit eden teröre bir barınak haline gelmesini durdurmak olduğunu

¹⁸ Gabriel Dominguez (4, 11, 2015) why central Asia is increasingly worried about Afghanistan. DW Germany

¹⁹ Samuel Ramani (Dec 29,2016) Russian and Taliban: a closer look, The Diplomat. the Diplomat is magazine for the Asia-Pacific region.

söyleyebiliriz. Bu sebeple ABD yaklaşık on beş yıldır bölgenin istikrar kazanması ve yeniden inşasına büyük gayret göstermektedir. Afganistan'da ABD kuvvetlerinin varlığı temel olarak Çin bölgesini kontrol ederek Afganistan haşhaş alanlarından gelen uyuşturucu akışını kontrol etmek, kökten dincilik ve terörizmin Afganistan'dan yayılmasını durdurmaya yöneliktir. ABD'nin bölgede Çin, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan (yani, Şanghay İşbirliği Örgütü) arasındaki işbirliğini dikkatle izlediği görülmektedir.²⁰

Çin'in bölge politikası temelde hızlı ve yüksek büyümesinin ihtiyaç duyduğu yüksek enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Afganistan'ın maden, petrol ve diğer doğal kaynaklarına yapmayı planladığı yatırımlarla şekillenmektedir. Çin, Pakistan'a yönlendirdiği milyarlarca dolarlık yatırımların da etkisiyle Afganistan'da Hindistan nüfuzunu kontrol etmeyi ve Afganistan'ın Pakistan ile yakın ilişkiler kurmasını tercih etmektedir.

Çin istikrarsızlık ve kaos ortamı ile alevlenen bölgedeki İslami radikalizminden endişe etmektedir. Koalisyon güçleri de dahil olmak üzere herhangi bir dış gücün varlığının bölgedeki istikrarı tehdit ettiğini düşünen Çin Afganistan'ın İslami saldırganlık için güvenli bir sığınak olmasını sağlayan kaos ve istikrarsızlığa kapılmasından endişe etmektedir.²¹

Güney Asya ve yeni serbestleşmiş Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki olası İran etkisine karşı Suudi dış politikası Afganistan üzerinde etkinlik kazanmak peşine düşmüştür. Kabil'de dost bir hükümet oluşturarak İran üzerinde baskı kurmaya

²⁰ Erin Fitzgerald and Varun Vira, (September 12, 2011), U.S. And Iranian Strategic Competition.Washing DC. central for strategic international studies

²¹ Angela Stanzel, (January 2014.) China's interest in Afghanistan. The online journal of the China Policy Institute, Ningbo, China page 1

alışan Suudi Arabistan Afganistan'ın gelişimini destekleyen projelerle bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır²².

²² Horun Mir, (6 April 2015) Afghanistan stuck between Iran and Saudi Arabia, Al Jazeera' Kabul

BÖLÜM 2

AFGANİSTAN EKONOMİSİ

2001 yılına kadar 30 sene boyunca devam eden savaşlar neticesinde Afganistan Ekonomisi yok olmanın eşiğine gelmişti. Ekonomik politikaları tesis edecek bir hükümet, alt yapı ve hatta resmi bir bankacılık sistemi dahi bulunmamaktaydı. Savaş etnik gruplar arası bölgesel bir çatışmayla başlamış ve daha geniş çaplı bir çatışmanın merkezi olarak Batı ve Uluslararası İslamcı terörist gruplar arasında bir savaşa dönüşmüştür.²³ Ekonomik ve toplumsal yapıda bu durumdan oldukça geniş ölçüde zarar görmüştür.

Asya'da denize sınırı olmayan ve senelerce bitmek bilmeyen savaşlar ile bilinen, iç savaş ve işgallerin hüküm sürdüğü Afganistan'da alt yapı neredeyse kullanılmaz hale gelmiştir. Afganistan Ekonomisi Tarihi hakkında ne yazıktır ki tam olarak güvenilir istatistik bilgisi eksikliği yaşanmaktadır. Yıllar boyu Afganistan, savaşlar (uluslararası, iç savaşlar ve bölgesel) uyuşturucu ticareti ve yolsuzluklardan ötürü problemler yaşamaktadır. 1979'da başlayan ve zamanımıza kadar süregelen savaş ve istikrarsızlık ekonomik olarak Afganistan'a çok büyük darbe vurmuştur. Afganistan GSYH'si son 24 yıldır sermaye ve işgücü kaybıyla büyük düşüş yaşamıştır. Yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesine, bir türlü sağlanmayan istikrar ve güvenlik sorunları engel olmuştur.

²³ Barnett R. Rubin, (2007), Saving Afghanistan, Center on International Cooperation, New York University, New York

Bu sebeplerden dünyanın fakir ülkelerinden biri olan Afganistan’da halkın %40’ı yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesini sürdürmektedir.²⁴ Ekonomik etkinlikler büyük ölçüde (%31) tarımdan oluşmaktadır. Günümüzde her yıl ortalama 1 milyon genç işgücü piyasasına girmektedir ancak ekonomi büyük ölçüde kayıt dışıdır. Kayıtlı ticarete ise, haşhaş, taze ve kuru meyve, ilaç yapımında kullanılan çeşitli bitkiler, baharatlar, tohum, işlenmiş deri, yün, halı, kilim, değerli ve yarı değerli taşlar başlıca ihraç ürünleri arasında yer almaktadır.²⁵

Ekonominin düzelmesi ve gelişmesi ile aynı zamanda toplumsal yapının değişmesi için uluslararası yapılanmalar Afganistan için büyük umut kaynağıdır. Son yıllarda Afganistan ekonomisi savaş yıllarına kıyasla iyi bir dönem yaşamaktadır. 2001’den beri süren savaşların nihayet 2012 yılında bitmiş olması ve Dünya’nın Afganistan’ı desteklemeye başlamasıyla, ekonomik düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve toplumdaki iyimserlik duygusunun canlanması, ilerleme ve umut dönemi yaşanmasına sebep olmuştur. Yatırımcıların hemen her sektörde risk almadaki çekimserlikleri 2012 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Yurt içinde ve yurt dışındaki ticari faaliyetlerin arttığı görülmektedir. Fakat yaşanan iktisadi ilerlemelerin yetersizliği sebebiyle umutlar kırılmakta ve dış yardımların etkinliği sorgulanmaya başlanmaktadır. Son on yıl içerisinde ABD’den gelen 104 milyar dolarlık desteğe rağmen Afganistan Ekonomisi maalesef beklentileri karşılayamaması sonucu Afganistan ekonomisi ve toplumsal yapısını düzeltmek için ayrılan bu kaynağın kullanımı sorgulanmaya başlanmıştır.

²⁴ The German cooperation with Afghanistan, Strengthening the private sector (2013) Page: 1, Afghanistan, gtz

²⁵ Afganistan'ın Ekonomisi, Türkiye Cumhuriyet Dış işleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/afganistanekonomisi.tr.mfa>, 2014.

2.1. TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

Afganistan ekonomisi daha öncede belirtildiği üzere, büyük ölçüde hayvancılık ve tarıma dayalıdır. Azadi radio'nun hazırladığı rapora göre; 27 milyon Afganistan nüfusundan yaklaşık 10 milyonu çalışabilir nüfustur. Afganistan Çalışma, Sosyal İşler, Şehitler ve Engelli Bakanlığı'nın sunduğu verilere göre; işsiz sayısı yaklaşık 1.8 milyondur. Afganistan Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) verilerine göre Afganistan da çocuk yaştaki çalışan sayısı nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Sanayi sektörü ekonomide yaklaşık %10'luk bir paya sahiptir. Ekonomi ağırlıklı olarak ufak çapta sabun, mobilya, tekstil, ayakkabı, gübre, el yapımı halılar, yağ, çimento, doğalgaz, bakır işletmeleri ve kömüre dayanmaktadır²⁶.

Afganistan ekonomisinin son 5 yıl içerisinde ki gelişimi aşağıda başlıklar halinde sunulmuştur.

- 3 milyondan fazla arsa tapusu ve 55.000'den fazla ticari faaliyet gösteren kuruluş 2001 yılından itibaren kayıt altına alınmıştır. Emlak tapularının %85'i yeniden kayıt altına alınarak düzenlenmiş ve arsa mülkiyeti ile ilgili ihtilaflar azaltılmıştır.
- 2013 yılı itibari ile döviz rezervi 2 milyar dolar olan ve Afganistan'ın 32 ilinde bilgisayarlı şubesi olan Merkez Bankası vardır.
- Taliban'ın gidişinden sonra 10.000 km'yi aşkın yol yapılmıştır veya onarılmıştır. Ayrıca, en az 3.000 km'lik yolda inşaat halindedir.
- Yolların çoğunda ortalama hız %300 oranında artırılmıştır.
- Ülkenin %30'u için ulaşımı rahatlatan Kabil – Kandahar otoyolunun tamamlanması iki şehir arasındaki ulaşımı 15 saatten 6 saate indirmiştir.

²⁶ Muhammad Reza W. (2015) Afganistan Ekonomisi Ve Ekonomik Entegrasyonlar (Eco) Örneği
Gazi Üniversitesi, Ankara

- Ulaşım süresi 10 saatten 4.3 saate indirilen Kabil – Herat arası tamamlanan otoyol ile iki büyük şehir arasında ki mesafeler kısalmıştır.
- Kritik bir güvenlik bölgesinde ikamet eden 1.7 milyon Afganlıya Kaçak Barajı ve çevresinde ki iletim hatlarının onarılmasıyla birlikte enerji sağlanacaktır.
- Afganistan Dünya Bankası verilerine göre iş kurma kolaylığı açısından dünya sıralamalarının en üst seviyelerinde yer almaktadır.
- 25-milyon dolarlık bir şişeleme fabrikası kuran Coca-Cola Kabil’de 500 Afganlıya iş imkânı sağlamıştır.
- Güvenlik ve alt yapının iyileştiği bölgelerde Taliban’a olan destek azalmıştır.
- Alt yapıyı düzeltmek için birçok proje sürdürülürken, planlanmış diğer projelerinde hayat bulması için gerekli fonlar taahhüt edilmiştir.²⁷

Afganistan’da 2015 yılına kadar ve daha sonra ki dönemler için ülkenin kalkınması ve gereken uzun dönem vizyonu belirleyerek ülkenin ihtiyacı olan hedeflerin tespiti için Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi, (A.N.D.S., AfganistanNational Development Strategy) Milenyum Kalkınma Hedefleri (M.D.G. Millennium Development Goals) ve Afganistan sözleşmesi (Afghanistan Compact) gibi uzun vadeli plan, proje ve stratejiler hakkında çalışmalar yapılmaktadır.

2.1.1. GSYH Büyüme Oranı

2015 yılında Afganistan gayri Safi yurtiçi hasılası yüzde % 2.10 olarak hesaplanmıştır. Afganistan istatistik kurumunun raporuna göre on yıllık dönemde en yüksek GSYH büyüme oranı 2010 yılında yüzde 17.2 ve en düşük büyüme oranı ise 2015 yılında yüzde 2,2 olarak gerçekleşmiştir. Değer olarak ise en yüksek gelir

²⁷ A.B.D Savunma Bakanlığı (2005) Afganistan’ın beş yılı ekonomik genel gelişim raporu.kabul

Genel olarak son 14 yılda Afganistan ekonomisinin istikrarlı bir büyüme patikasına giremediği söylenebilir. Kısa vadeli büyüme dönemleri yaşanmıştır. Karzai hükümetinin kurulduğu ilk yıllarda ve 1993 seçiminden önce Afganistan ekonomisi çok yüksek büyüme oranları yakalasa da büyümede istikrarı yakalayamadı. 1993 yılı seçiminden sonra Afganistan ekonomisinin büyüme oranı önemli ölçüde azalmıştır.

Dünya Banka'sının tarımsal üretimde önemli artış görüldüğünü bildirdiği bölge raporuna rağmen 2013'ten sonra önemli ölçüde artan belirsizlik nedeniyle ekonomik büyüme yavaşlamıştır. 2014 yılında %1.3 olan büyüme 2015 yılında keskin bir şekilde %0.8'ye gerilemiştir²⁹. %-0.7 olan enflasyon 2015 yılından 2016 yılına geçildiğinde %3.8 olarak kayıtlara geçmiştir³⁰.

%17.2 ile 2010 yılında zirve yapan GSYH'nin 2011 yılında %3.2 ve 2015 yılında %2.2 oranına gerilemiştir³¹. Vergi ve gümrük idaresi uygulamalarındaki zaaflar ve vergi gelirlerinin düşmesi bu yavaşlamada büyük rol oynamıştır. 2017 yılında da büyümenin yüksek seviyelerde (%3.6) olmayacağı tahmin edilmektedir.³²

2.1.2. İşsizlik

Afganistan nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan kadınların çalışma hayatındaki varlığı yok denecek kadarı azdır ancak benzer durum erkeklerin istihdamı için de geçerlidir. Son istatistik hesaplamalarına göre 2015 yılında Afganistan işsizlik oranı yüzde 40 olarak gerçekleşmiştir. 1991 – 2012 yılları

²⁹ World Bank, Oct 2016, Afghanistan Development Update, World Bank, *Washington, DC*
<http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/Oct, 2016>.

³⁰ Afghanistan at Glance, 2015-2016, p 9, National Consumer Price Index Annul Inflation Rate, Central Statistic Organization, www.cso.gov.af

³¹ TRADING ECONOMICS, Afghanistan Economic indicators, www.tradingeconomics.com

³² World Bank, (Oct, 2016,) Afghanistan Development Update, Last Updated: Oct, 2016,
<http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/ Washington, DC>

Resmi rakamlara göre hububat üretimi 2014 yılında 6507 bin ton, 2015'te 6744 bin ton ve 2016 yılında 5802 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu önceki yıllara nazaran yüksek oranda bir artış göstermektedir . Tarımsal hububat üretimi aşağıdaki çizelgede verilmiştir³⁸.

Tablo 1: Tarımsal hububat üretimi

Açıklama	2014	2015	2016
Buğday	5169	5370	4673
Pirinç	512	537	410
Arpa	514	521	403
Mısır	312	316	316
Toplam	6507	6744	5802

Tarımsal kalkınma politikaları belirlemek için Ziraat Bakanlığın da Uluslararası uzmanlardan oluşturulan bir ekip Afganistan'da Tarım Kalkınma Stratejisi adı altında (N.A.D.F.) bir strateji belgesi hazırlamaktadır. Bu stratejide birinci öncelik tarım sektöründe yoksulluğun azaltılması olarak belirlenmiştir.

2.3.2. Doğal Kaynaklar ve Çevre

1960 yılına kadar Afganistan'da cevher, bakır, altın ve kömürden oluşan küçük ölçekli madenciliğin uzun tarihine rağmen, maden kaynakları konusunda sistematik araştırmalar başlatılmamıştır. 1970 yılında çok çeşitli maden kaynakları keşfedilmiş fakat sadece demir cevheri, kömür, bakır cevheri ve değerli taşların bulunması ve işlenmesi hedeflenmiştir.³⁹ Afganistan zengin doğal kaynak yataklarına sahip olup petrol, demir, büyük miktarda geniş bakır yatakları, kömür, değerli

³⁸ Afghanistan at a Glance, (2015-2016), cereal production, Central Statistics Organization, www.cso.gov.af, p 29

³⁹ Afghanistan websit (2016) Natural Resources, Afghanistan websit, kabul 27,12,2016 tarihinde <http://www.afghanistans.com/Information/NResources.htm> ,adresinden alındı.

metaller, mermer, hidrokarbonlar ve değerli taşlar mevcuttur⁴⁰. Ayrıca krom, kömür ve doğalgaz gibi enerji mineralleri; bakır, demir, altın, tuz gibi değerli ve yarı değerli madenler; cam, seramik, inşaat, kimya ve gübre sanayinde kullanılan madenler ile çimento yapımında kullanılan klinker, kireç taşı ve kil ile mermer yataklarına sahiptir⁴¹.

2.3.3. Değerli Yeraltı Kaynakları

Afganistan'ın işlenmemiş büyük yeraltı kaynakları olduğu tahmin edilmektedir ancak, jeolojik araştırmalar tamamlanamamıştır. Altyapı eksikliği, yetersiz ulaşım ağı gibi teknik olanakların kısıtlı olması ve yatırım sermayesi kıtlığı sebebiyle bilinen birçok mineral rezervlerinden de yararlanılamamaktadır.

New York Times; A.B.D.'nin yaptığı araştırmalara göre Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolar dolayında kullanılmayan maden yatağı olduğu belirtmiştir. Aynı kaynakta ayrıca, daha önce bilinmeyen demir, kobalt, lityum, bakır ve altın gibi endüstriyel metallerin de olduğu ifade edilmekte ve nihai olarak Afganistan'ın en önemli maden merkezlerinden birisi olabileceği vurgulanmaktadır⁴².

Uluslararası Nakliyeciler Derneğine (U.N.D.) göre, Afganistan'ın maden sektöründen gelirinin yıllık 30 milyon dolar civarında olup, kalkınma planlarının hayata geçmesiyle birlikte önümüzdeki 5 yıl içerisinde gelirlerin 1 milyar dolara ulaşması hedeflenmekte, 10 yıl içerisinde ise 3,5 milyar dolar yıllık gelir elde edilmesi öngörülmektedir.

⁴⁰ Message from Minister, Ministry of Mines and Petroleum Islamic Republic of Afghanistan(MoMP), 2014, -<http://mom.gov.af/en/page/1277>.

⁴¹ Muhammad Reza W.(2015) Afganistan Ekonomisi Ve Ekonomik Entegrasyonlar ,Gazi Üniversitesi,Ankara,Turkeye.

⁴² Risen, James, (June, 13, 2010). U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan,new york http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html?pagewanted=all&_r=0.

U.N.D.'ye göre Afganistan'ın kuzeyinde ilk defa bir termal elektrik santrali inşa edilmesi planlanmıştır. Cevizcan ili merkez ilçesi Şibirgan'da kurulacak ve doğalgaz ile çalışacak olan santralin kısa süre içerisinde tamamlanacağı tahmin edilmektedir. Şibirgan ve çevre illerinde elektrik ihtiyacını karşılayacağı bildirilen santral 400 megavat gücünde elektrik üretecek güçte planlanmıştır. Ayrıca Şibirgan ilçesindeki doğalgazı çıkarmak de geniş kapsamlı bir proje planlanmaktadır.⁴³

Yeraltı madenleri; altın, gümüş, bakır gibi değerli taşlar ile lityum, doğalgaz ve petrolden oluşmaktadır. Afganistan'da Logar vilayetinde 50 milyar değerinde bakır, Gazne vilayetinde, 3 trilyon değerinde altın ve 1 trilyon dolar değerinde lityum olduğu belirtilmektedir. Eski cumhurbaşkanlarından Hamid Karzai ise Afganistan'ın yeraltı kaynaklarının toplam 30 trilyon dolar değerinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

Asya'da ki en büyük demir yatakları Afganistan'da bulunmaktadır ve %62 ortalama saflığı ile dünyada ender bulunan bir özelliğine sahiptir. En geniş demir cevheri yatakları Herat Vilayeti ve Panjher Vadisi arasında bulunmaktadır. Bilinen en ünlü demir madeni yatağı Bamyan Vilayetindeki Hajigak olup, madende yaklaşık 110 milyon ton rezerv olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁵

Afganistan'ın değişik bölgelerinde çeşitli bakır madenleri olduğu tahmin edilmiştir. Şili'den sonra dünyadaki en büyük bakır kaynaklarının Afganistan'da olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶ Jawkhar, Darband ve Ainak 3 büyük bakır

⁴³ Afganistan Madencilik ve Enerji Sektörü" Toplantısı Hakkında, 11.02.2011, <http://www.und.org.tr/tr/4539/afganistan-madencilik-ve-enerji-sektoru%E2%80%9D-toplantisi-hakkında>.

⁴⁴ Mia, Mohammad Mia, Mart 2014, Afganistan'ın iktisadı incelemesi, update 2014 (2), Çukurova University, <http://www.slideshare.net/mohammadmia9887/afganistann-iktisad-incelemesi-update-20142?related=1>.

⁴⁵ Mia, Mohammad Mia, 3 Mart 2014, Afganistan'ın iktisadı incelemesi, update 2014 (2), Çukurova University, Adana

⁴⁶ Muhammed Asif Yoldaş (2007) Afganistan'ın Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları İçin Bazı Tespitler. Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Celalabat / Kırgızistan

rezervlerinin bulunduğu bölgelerdir. Ainak bakır madeni dünyanın en büyük bakır madenidir. Bu madendeki yüksek kaliteli rezervin 240 milyon ton olduğu öngörülmektedir⁴⁷. Bölge bakır üretimine Çin ve Hindistan'ın talebi artmaktadır.

Kandahar Bi Bi Kowhar kurşun ve çinko madenleri ve Gorbantepay Kurşun madeninde ihraç edilebilen madenlerin değerinin 69 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir⁴⁸.

Altın madenleri Afganistan'da genellikle Badakhshan, Kandahar ve Gazni bölgelerindedir. 3 ppm (part per milyon) altın bu bölgede tespit edilmiştir.

Afganistan da bilinen uranyum yatakları Kandahar, Helmand ve Herat bölgelerinde de tespit edilmiştir.

Kömür Afganistan'da ilk kez 1880-1901 yıllarında İngiliz jeologlar Haydn ve Grice Bakh tarafından incelenmiştir. Potansiyel üretim açısından Afganistan kömürü genel olarak kuzey bölgelerinde; Puli Khomri bölgesinden Ghorband, Bamyan, Samangan semtinde Herat civarında bulunmaktadır. Kömür madenlerinden en önemli olanlarını aşağıda verilmiştir:

- 1- Aş Puşta madeni, Kabil (320 km)
- 2- Kar Kar madeni, Pul-i Khomri Kuzeydoğu bölgesinde
- 3- Herat Karukh madeni
- 4- Bangi madeni, Khan Abaad Güney Doğu bölgesinde
- 5- Samangan Darri Sufu'n madeni

Potansiyel kömür rezervlerinin ise Akhuk, Farkhar, Darra-i Kolon Dod Kaş vb. yerlerde var olduğu bildirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre ülkenin özellikle Herat ve Badakhshan vilayetleri arasında yaklaşık 70 milyon ton kömür rezervi

⁴⁷ Muhammad Reza W.(2015) Afganistan Ekonomisi Ve Ekonomik Entegrasyonlar (Eco) Örneği .

⁴⁸ Muhammad Reza W.(2015) Afganistan Ekonomisi Ve Ekonomik Entegrasyonlar (Eco) Örneği h

olduğu tahmin edilmektedir. Yıllık ortalama 120.000-140.000 metrik ton kömür çıkarılmaktadır. Üretilen kömür kış aylarında ısınma, endüstriyel ihtiyaç ve elektrik üretimi için kullanılmakta ve yıllık 10 milyon dolar civarında üretim olduğu tahmin edilmektedir. Çimentonun hammaddesi kireçtaşı rezervleri U.S.G.S. (U.S. Geological Survey) verilerine göre, Baghjan, Badakhshan, Herat ve Bamyan bölgelerinde yoğunlaşmıştır⁴⁹. Toplamda birkaç yüz milyon metreküp rezerv olduğu tahmin edilmektedir.

Afganistan yarı değerli taşlar ve mücevher açısından da zengindir. Bölge safir, zümrüt, yakut, spotumun, turmalin gibi değerli taşlar ile lacivert gibi takı taşlarının merkezidir. Zümrüt ülkede çıkarılan en önemli mücevherler arasında olup Panjsher Vadisi'nden çıkarılan zümrütün yıllık üretim değerinin 9-12 milyon dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Afganistan'da çıkarılan değerli taşların büyük bir bölümü ithal edilerek Pakistan'da işlenmektedir.

İran ve Pakistan tarafından ithal edilen tuz da Herat ve Balkh Vilayetlerinde bulunmaktadır.

2.3.4. Hizmetler Sektörü

Hizmetler sektörü Afganistan'da çok gelişmemiştir. Buna rağmen finans, lojistik ve iletişim hizmetleri konusunda son dönemlerde bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İç çatışmaların sonlanması ve güvenlik konusundaki sıkıntıların düzeltilmesiyle hizmetler sektörünün hızla büyümesi beklenmektedir.

⁴⁹ T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (,2014) Afganistan ülke raporu, T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, Kabil
<http://docplayer.biz.tr/8030867-Afganistan-ulke-raporu.html>

Son 10 yıl içerisinde telekomünikasyon sektörü yıllık ortalama %60 büyüme göstermiştir. 2013 yılı itibarı ile ülkede yaklaşık 2.4 milyon internet kullanıcısı olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰

Son yıllarda tarım ve sanayi alanındaki büyüme oranları yavaşlarken, hizmetler sektörü artışını devam ettirmektedir. Şekil 4’de görüldüğü üzere hizmetler sektörü son beş yılda GSYH’nın yarısından fazlasını oluşturur hale gelmiştir.

2.3.5. Sanayi

Afganistan sanayi sektörü, kargaşalar ve iç çatışmalar sebebiyle ekonomik olarak çöküş yaşamaya başlamadan evvel bazı tarım hammaddelerinin işlenmesine dayalıydı. Bunların arasında başlıcaları; yün tekstil ürünleri, pamuk ve şeker üretimidir. Ayrıca, çimento üretimi ile kimyasal gübre de diğer önemli üretim alanları arasındaydı. Maalesef, hammadde yetersizliği ve güvenlik sorunları üretimde aksamalara sebebiyet vermiştir. Mevcut durum itibarı ile kuru meyve üretimi ve işlenmesi, yarı kıymetli metal üretimi, tekstil sanayi, mermer, bazı inşaat malzemeleri ve deri üretimi, imalat sanayinde önde gelen sektörlerdir.

Afganistan’da toplam 8 adet sanayi bölgesi (İndustrial park) var olup, yaklaşık olarak 1.250 fabrika bu bölgelerde hizmet vermektedir. Yaklaşık olarak 2.500 adet fabrikanın ise sanayi bölgeleri dışında olduğu tahmin edilmektedir. Sanayi bölgelerinin en önemlilerinden biri olan ve Kabil’de bulunan Pul-e Charkhisanayi bölgesinde yaklaşık olarak 42.000 kişi istihdam edilmektedir⁵¹.

⁵⁰ T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (2014) Afganistan ülke raporu, T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, Kabil
<http://docplayer.biz.tr/8030867-Afganistan-ulke-raporu.html>

⁵¹ T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (2014) Afganistan ülke raporu, T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, Kabil
<http://docplayer.biz.tr/8030867-Afganistan-ulke-raporu.html>

2.3.6. Bankacılık ve Finans

Taliban hâkimiyetinin sonlanmasıyla beraber bankacılık sistemi gelişmeye başlamıştır. Günümüzde ülkede 16 ticari banka faaliyet göstermektedir. Afganistan bankacılık ve finans sisteminin ticarete duyarlı bir bankacılık sistemine, sağlam bir finansal yönetime, işlemlerin güvenliği için etkin bir yapılanmaya ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır.⁵²

Bank-e Millie Afgan (Afgan Ulusal Bankası), New Kabul Bankası ve Pashtany Bank ülkedeki ticari nitelikli devlet bankalarıdır. Afganistan’da faaliyet gösteren diğer bankalar ise aşağıda yer almaktadır:

- Afganistan Uluslararası Bankası
- Afgan United Bank
- Azizi Bankası
- Arian Bankası
- Banka-E Mili Afgan
- Alfalah Bankası L.T. D.
- Afganistan Ticaret Bankası
- Bakhtar Bankası
- Pakistan Habib Bankası
- Yeni Kabil Bankası
- Pakistan Ulusal Bankası
- Pashtany Bankası
- Punjab Banksı
- Punjab National Bankası-Hindistan
- İlk Mikro Finans Bankası
- Maiwand Bankası

⁵² ANDS (2013) Capacity Building, Gender, Counter Narcotics, Regional Cooperation AntiCorruption and Environment, ANDS, Kabul

- Gazanfer Bankası⁵³

2.3.7. Sağlık Sektörü

Sağlık Hizmetlerine, beslenme ve temiz suya ulaşma imkânları Afganistan’da oldukça sınırlı seviyededir. Sağlık hizmetlerine ulaşma, beslenme, aşılama, yaşam süresi, ölüm oranları gibi bütün sağlık göstergeleri bölge ülkelerinden geridedir. İnsan kaynaklarının yetersizliği sağlık alanında temel sorundur. En büyük yoğunluğun Kabil şehir merkezinde olduğu sağlık personeli dağılımı ise bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermektedir. Bölgedeki ülkeler ile kıyaslandığında Afganistan’da sağlık hizmetlerinden yararlanma oranı çok düşüktür. Birçok sağlık merkezi, hem malzeme hem de personel bakımından oldukça yetersizdir⁵⁴.

2.4. DIŞ TİCARET

Afganistan dış ticaret bilançosu her vakit açık vermiştir. Ödemeler bilançosundaki açığın kapatılması ve ekonomik kalkınma için gerekli kaynağın yaratılabilmesi için ihracatın artırılması gerekmektedir. İhracatın artırılması yanında ithalatın azaltılması ile ülkenin kendi kendine yeter hale getirilmesi en önemli hedeflerdendir. Bu amaçla Afganistan dış ticaretini etkileyebilecek olan yasaklar, ticari anlaşmalar, sübvansiyonlar, primler, gümrük resmi ve idari korumacılık gibi unsurların kalkınma planları çerçevesinde gözden geçirilmesi gerekmektedir.

⁵³ Afghanistan Banks Association ABA (2017) member service, ABA, Kabul, 22,12,2016 tarihinde <http://www.aba.org.af/> adresinden alındı.

⁵⁴ Afganistan ülke raporu, T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, S. 12, 2013

Kazakistan'ın % 0.4, Özbekistan, Birleşik Arap Emirlikleri (UAE), Japonya, Malezya ve ABD'nin % 0.3, Rusya'nın %0.2 ve Hindistan'ının %0.1'dir.⁵⁵

Tablo 2: Afganistan'a 2013 -2016 yıllarında ithal edilmiş mal değeri milyon ABD doları cinsinden

Açıklama	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Makinalar	1198	706	361
Yakıt	1743	1471	1638
Demir	1006	608	500
Kimyasal ürünleri	186	79	92
Gıda	1590	1771	576
Toplam	5.537	4.635	3.167

Afganistan'ın 2013 -2016 yıllarında ithal ettiği ürünlerin toplam değeri milyon ABD doları cinsinden Tablo 2'de verilmektedir.⁵⁶ 2015 ve 2016 yıllarını için Afganistan'ın toplam ithalatının %5'i makine ve teçhizat, %21'i yakıt, %6'sı demir ve %68'i diğerleri olarak görülmektedir.

⁵⁵ TheWorld Bank,Afganistan-Development-Update-(Oct-2016-p 7), <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan>

⁵⁶ Afghanistan at a Glance(2015-2016). value of main imported goods.Central statistic of Afghanistan www.cso.gov.af

BÖLÜM 3

DIŞ YARDIM

3.1. YARDIM- RESMİ KALKINMA YARDIMI

Dış yardım geniş anlamıyla gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere ekonomik ve sosyal kalkınmalarından destek olmak için sağladıkları uzun dönemli sermaye, mal ve hizmet akımlarıdır. Diğer bir deyişle ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek için gelişmiş dünyadan az gelişmiş dünyaya finansal ve teknik kaynakların akışını tanımlamaktadır.⁵⁷

Dış yardımlar tarihi ve kültürel, politik ve askeri, ekonomik ve ticari ve ahlaki ve insani sebeplerle gerçekleştirilmedi. Bu nedenle dış yardımın yapısı aynı ülke için zamanla değişebildiği gibi, ülkelerin kalkınma süreçlerindeki farklılıklar sebebiyle ülkeler arasında da değişiklik göstermektedir.

Günümüzde dış yardımın en genel anlamıyla kalkınmayı teşvik etmek ve yoksullukla mücadele etmek için verilen yardım olan tanımlanan resmi kalkınma yardımıdır (ODA).⁵⁸ Ekonomik İşbirliği ve kalkınma Teşkilatının (OECD) Kalkınma Yardım Komitesi ODA'yı yüzde on sabit iskonto oranı ile en az yüzde 25'i hibe olarak verilen, imtiyazlı ve asıl amacı geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ve refahının teşviki ile yönetilen resmi finansman akışları olarak tanımlamaktadır.⁵⁹

⁵⁷ Radelet (2017) Foreign Aid international relationship, Retrieved on 11.12.2016 from <http://internationalrelations.org/foreign-aid/>

⁵⁸ Victoria Williams. Encyclopaedia Britannica. (5-12-2015). foreign-aid Retrieved on, 15.12.2016 from www.britanica.com:

⁵⁹ Mohammad Lateef Totakhail (2011) Analysis of German assistance to Afghanistan with reference to the Paris Declaration on Aid Effectiveness, Willy Brandt School of Public Policy University of Erfurt, Erfurt Germany.

ODA, çok taraflı kurumlar aracılığıyla ve/ veya iki ülke arasında karşılıklı anlaşma şeklinde tanımlanabilir. ODA, finansal kaynaklar, gıda maddesi, teknik yardım ve eğitim, kalkınma araçları biçiminde olduğu gibi hibe, kredi ve borç erteleme biçiminde de olabilir. DAC, yardım akışlarını üç genel kategoride sınıflandırır. Resmi kalkınma yardımı (ODA), yardım veren hükümetler tarafından düşük-orta gelirli ülkelere sağlanan en büyük yardım kanalıdır. Özel gönüllü yardım sivil toplum örgütleri, dini gruplar, yardım kuruluşları, vakıflar ve özel şirketlerin hibelerini içermektedir.⁶⁰ Resmi yardım (OA) tarafından verilen sübvansiyon kredileri Sovyetler Birliği'nden ayrılan bazı ülkeler ile kişi başı geliri yaklaşık olarak 9,000.-ABD Dolarından daha yüksek olan zengin ülkelere (örn. Bahama, İsrail ve Singapur) sağlanmaktadır.

Bu noktada belirtilmelidir ki, hibe ve sübvansiyon kredileri ayrıcalıklı finansman olarak belirtilse de piyasaya verilen krediler ayrıcalıklı finansman değildir. DAC'a göre, yüzde 25 veya daha fazla hibe unsuru varsa bir kredi yardım sayılır. Bu durumda kredinin bugünkü değeri (genelde, DAC tarafından ödemesiz süresi olmayan, oldukça keyfi olarak yüzde 10 olacağı varsayılan) piyasa faiz oranları üzerinden karşılaştırılabilir bir kredinin bugünkü değerinin en az yüzde 25 altında olmalıdır. Bu yüzden, hibe unsuru, yüzde 10 faiz unsurunu taşıyan bir kredi için sıfırdır, karşılıksız bir hibe için yüzde yüzdür ve diğer krediler için bunların arasındaki bir değerdir.

⁶⁰ Steven Radelet1(July 2006) A Primer On Foreign Aid Center for Global Development. 6th Edition,2006, (New York: W.W. Norton and Co. www.files.ethz.ch

3.2. ODA’NIN KISA BİR GEÇMİŞİ

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, Avrupa’nın güçlü ekonomileri, kolonilerine ekonomik çıktıyı artırmak amacıyla altyapıyı iyileştirmek üzere büyük miktarlarda sermaye akımı sağlamıştır.⁶¹

Ancak II. Dünya savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde doğu bloku ile batı arasındaki soğuk savaş baskın olmuştur. Yetmişlerin başlarında ise Bretton Woods anlaşmasının iptali, petrol ihraç eden ülkeler teşkilatının kurulması (OPEC) ve petrol fiyatlarının artışı gibi gerçekleştirmeler uluslararası ekonomideki değişikliklerle kuzey ve güneyin ekonomik ilişkilerinin etkinliği ortaya çıkmıştır.⁶² Ülkeler arası ilişkilerde Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) arayışıyla yeni bir araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerde diplomatlar ve siyasi bilimcilerin asıl ilgisi savaş ve barışın sağlanması yanında kaynakların zengin ve fakir arasındaki dağılım sorunları olarak ortaya çıkmıştır.⁶³ En az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkiler birlikte ele alınmaktaydı. Üçüncü Dünya ülkelerine yönlendirilen kalkınma yardımı ekonomik ilişkilerin önemli bir parçası olarak daha fazla ilgi görmeye başladı.

Günümüzde, dış yardımın kapsamı ve yapısı, 1944-46 yılları arasında II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen iki ana gelişmeyle şekillenmiştir. Birincisi, Batı ve Güney Avrupa ülkelerinin ekonomilerini rehabilite etmek için ABD’nin desteklediği Marshall Planı uygulamasıdır. İkincisi ise Birleşmiş Milletler, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası gibi etkin uluslararası teşkilatların kurulmasıdır.⁶⁴

⁶¹ Victoria Williams, Encyclopaedia Britannica. (5-12-2015).. Retrieved on, 15.12.2016 from www.britannica.com/EBchecked/topic/213344/foreign-aid

⁶² Imbeau, L. M. (1989). Donor-The Determinants of Development Allocations to Third World Countries: A comparative Analysis. New York: Peter Lang.

⁶³ Imbeau, L. M. (1989). Donor-The Determinants of Development Allocations to Third World Countries: A comparative Analysis. New York: Peter Lang.

⁶⁴ Victoria Williams Encyclopaedia Britannica. (5-12-2015).foreign aid. Retrieved on, 15.12.2016 from www.britannica.com/EBchecked/topic/213344/foreign-aid

IMF'nin uluslararası parasal istikrarı teşvik etme amacıyla kurulmasına karşın, Dünya Bankası, Japonya ve Avrupa'nın yeniden yapılanması için sermaye toplama aracı olarak kurulmuştur. Yardım, Batı tarzı sanayi kalkınmasına yol açacak sermaye ve teknik uzmanlığa dair büyük ölçekli yatırımları çekerek sanayileşmeyi gerçekleştirebilmesi için gelişmekte olan ülke ekonomilerine destek vermenin için şekillendirilmiştir.

3.3. DIŞ YARDIMLARIN İKTİSADİ ETKİLERİNİ İNCELEYEN TEORİK ÇALIŞMALAR

İktisadi kalkınmayı ve artan refahı amaçlayan dış yardımların yapısı ve etkinliği üzerine araştırmalar büyüme ve kalkınma teorileri içerisinde değerlendirilmektedir.

Toprak, işgücü, ticaret ve uzmanlık gibi değişkenlerin önemini vurgulamış olsalar da klasik gelenekten ekonomistler sermayeyi büyüme ve kalkınmanın temel faktörü olarak tanımlamıştır. Adam Smith'e göre, uzmanlık ve ticaret, sermaye birikimi ve teknik ilerlemeler aracılığıyla artan verimlilik büyümede etkin faktörlerdir, ancak sermaye büyümenin olmazsa olmazıdır. Bir ülkenin sermayesinin artışı veya azalması sonuç olarak yıllık üretimini azaltır veya artırır. Bu yüzden sermayenin her artış veya azalışı, verimli toprakların sayısını, sanayinin gerçek miktarını ve sonuç olarak ülkenin işgücünü, sakinlerinin tümünün refah ve gelirini artırma veya azaltma eğilimi gösterir.

David Ricardo'ya göre sermaye birikimi büyümenin anahtarıdır ancak birikimin aynı zamanda durgunluk etkileri de vardır. Büyüme hızlandıkça, azalan gelirler yasasının işlemesi ve ekilebilir arazi kıtlığı ve artan nüfusun sonucu olarak ücretlerdeki artış yüzünden karlar azalma eğilimi gösterir. Bu yüzden, büyüme,

sermaye birikimindeki azalmayla, nüfus artışı ve asgari ücretlerdeki azalmayla durur ve /veya azalır.

Sermaye birikimi sorusu tasarruf / yatırım ilişkisini sorgulatmaktadır. Malthus, tasarruf ve yatırım ihtiyacını vurgularken, optimum tasarruf yapma eğilimi kavramını önermiştir ve tasarrufun, karlı fırsatın mevcut olduğu yatırımı finanse etmek için belirli bir noktaya kadar gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Ancak tasarruflar bu noktanın ötesinde artmayı sürdürürse, bu, yatırımın da caydırılacağı bir ölçüye kadar tüketici harcamasını azaltacaktır. Bu yüzden, optimum tasarruf seviyesinin, ekonomide istikrarlı büyüme getireceğini önermektedir.

Keynes büyümenin en önemli değişkenleri olarak tasarruf ve yatırımı tanımladığından tasarrufları ve sermaye oluşumunu ulusal ekonominin ana elemanları olarak görmektedir.

Klasik, NeoKlasik yaklaşımın yanında kapitalizmin yükseliş ve çöküş yasalarını, işleyiş biçimini, yapısal çelişkilerini ve yasalarının acımasız işleyişinin kapsamlı sonuçlarını ele alan ve Klasiklerden önemli farklılık gösteren Marx'ın anlayışında da artık değer olarak tasarruflar ekonomik büyümenin anahtarıdır.

Marshall sermaye ve serbest ticareti büyüme ve kalkınmanın destekçisi olarak görmektedir. Marshall'a göre, ekonomik büyümeyi etkileyen hem ekonomik hem de ekonomik olmayan birtakım faktörler vardır. Siyasi özgürlük ve insan karakteri, iklim şartları, doğal kaynaklardan ayrı yoğun piyasaların varlığı ve artan gelirler, dış ekonomik ilişkiler, ulaşım olanakları, tasarruf etme kabiliyeti ve isteği, büyüme ve kalkınmanın temel belirleyicileridir.⁶⁵

⁶⁵ Ashok Kumar Pankaj (2005) International Studies. Vaish College, Rohtak, Haryana, India

Schumpeter (1954), kalkınma teorisinde girişimciliğin rolünü yansıtır ve büyümenin temel belirleyicisinin ne tasarruflar ne de sermaye olduğunu ancak girişimci (veya yenilikçi) olduğunu ileri sürer. Kalkınma, yeni bir sanayi organizasyonu yapma ve yeni bir (hammadde) tedarik kaynağının ele geçirilmesi, yeni bir pazarın açılması, yeni bir üretim yönteminin tanıtılması, yeni bir malın tanıtılması gibi yeni kombinasyonlara sebep olur. Bu yüzden, Schumpeter yeni beceriler ve girişimcilikle birleştirilmesi koşulu altında gelişmekte olan ülkeye dış yardım akışını savunmuştur⁶⁶.

Sage Publications New Delhi/Thousand Oaks/Londo DOI: 10.1177/002088170404200201n
⁶⁶ Halad Hagemen (Mar, 13, 2013) Schumpeter s Theory of Economic Development, university of. Kragujevac, Serbia

BÖLÜM 4

AFGANİSTANA DIŞ YARDIM

4.1. AFGANİSTAN'A DIŞ YARDIM TARİHÇESİ

Afganistan'ın tarihi boyunca, dış yardım, ülkenin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Afganistan'da dış yardımın günümüzdeki rolünü anlamak için, çatışmalar öncesi ve sonrasındaki Afganistan'ın ekonomik ve siyasi koşulları irdelemek gereklidir. Bu çalışmada Afganistan tarihindeki üç önemli zaman dilimine yoğunlaşmaktadır: soğuk savaş öncesi ve soğuk savaş dönemi ile soğuk savaş sonrası dönem (1919-2001) ve 11 Eylül 2001'den günümüze.

4.1.1. Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Dönem Boyunca Dış Yardım

Kral Amanullah hükümdarlığı (1919-1929) boyunca, etkin vergi toplama mekanizmaları ile hükümetin gelir kaynaklarının genişletilmesi, kamu kaynakları vasıtasıyla iktisadi üretimin modernleştirilmesi sonucu ekonomik büyümenin hızlandırılması amacıyla bir takım önlemler alınmış, programlar uygulamıştır. Maliye politikasını güçlendirmek, yerli kabileleri tek bir egemenlik altında birleştirmek amacıyla Kamu gelirlerinin %60'ını oluşturan tarımsal ürünler vergisi üzerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu dönemde ülkenin tarımsal ürün ihracatı Karakul cinsi koyun kürkünü içermektedir. Bu üretimden elde edilen gelir, şiddetli kuraklık nedeniyle 1953'te %18 iken 1958'de %7'ye düşmüştür. Bu önemli kalemdeki azalma ciddi mali açığa neden olmuş, hükümet, işletme veya kalkınma

bütçesini finanse edememiştir.⁶⁷ Mali açıktan çıkmak için hükümet dönemin zengin ülkelerden mali ve proje finansmanını karşılamak üzere yardım arama yolunu seçmiştir. Dönem boyunca dış yardımdan en çok altyapı ve eğitim sektörleri yararlanmıştır. Fransız hükümetinin yardımıyla inşa edilen Malali ve Estiqlal, Almanya'nın inşa ettiği Amani ve ABD'nin inşa ettiği Habibi lisesi gibi okul inşaatları dönem boyunca kullanılan dış yardım kalemlerinden bazılarıdır. Bilgi ve veri eksikliğinden dolayı dış yardımın tam miktarları, tipini ve sonuçlarını takip etmek zordur.⁶⁸

İngilizlerin Afganistan'a sağladığı sübvansiyonlar bölgede iç siyasi istikrarı etkileyecek dış yardımların başlangıcı olarak kabul edilir. Yirminci yüzyılda ise Afgan devleti için temel finansman kaynağı ABD ve Sovyetler birliği arasında yaşanan soğuk savaştır. Afganistan, yerli harcamayı finanse etmek için artan oranlarda dış finansmana bağımlı bir rantie devleti haline gelmiştir. 1960'lara kadar dış yardımlar devlet bütçesinin %40'ından fazlasını oluşturmaktadır. Bu yardımlar inatçı bir hanedanın istikrarsız yönetimini sürdürmesine imkân tanımış, bürokrasi kademeleri ile yardımın finanse ettiği okullardan çıkan yeni elitlerin yaratılmasına katkıda bulunmuştur.⁶⁹Dış yardımlar iktidarda olan yöneticilerinin istikrarlı bir ekonomi ve gelir üretimine çabalamamasına ve yerel hesap verebilirliğe zorlanmamalarını da beraberinde getirmiştir. Rubin (1995) Afgan toplumu ve ekonomisini dış yardımla finanse edilen kamu harcamalarının öncülük ettiği modernizasyon programları ile gelirinin çoğunu uluslararası devlet sistemi ve

⁶⁷ Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

⁶⁸ Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

⁶⁹ Good hand, Jonathan. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

piyasayla bağlantıları üzerinden sağlayan bir devlete bağımlı bir şehir ekonomisi ile kırsal ve büyük oranda geçim ekonomisi ile yaşamını idame ettirenler arasında bölünmüş bir toplum olarak tanımlamaktadır.⁷⁰

Afganistan maliye bakanlığınca yayınlanan bir rapora göre, 1950-1970 dönemi boyunca Afganistan kullandığı dış yardımın yaklaşık %50'sini SSCB'den ve %30'unu da Amerika Birleşik Devletlerinden almıştır. Birleşik Devletlerden kullanılan kalkınma desteği yaklaşık 160 milyon Dolarlık kredi taahhütleri içermektedir. Afganistan, Asya kalkınma bankası (ADB) ve dünya bankası gibi çok uluslu teşkilatlardan da yardım kullanmıştır. Dönem boyunca kullanılan dış destek altyapı ve tarım sektörlerine odaklanmıştır. Salang Tüneli ve ekonomik büyümede aktif rol oynayan 1200 km'lik kaplanmış yol bu desteklerle finanse edilmiştir.⁷¹

1970'lerde Afganistan kamu merkezli ekonomik yapıdan dolayı geciktirilmiş özel sektör yatırımları ve şiddetli kuraklıkla alevlenen düşük tarımsal üretimden dolayı gıda üretim açığı ile karşılaşmıştır. Batı dünyasından Afganistan'a yönlendirilen kalkınma yardımlarının azalmasıyla da önemli gelir kayıplarının yaşandığı bu dönem ülke için şiddetli ekonomik gerileme dönemi olarak nitelendirilmektedir. Batı dünyasından gelen desteğin azalmasına rağmen Sovyetler Birliği Afganistan'a finansal desteğini artırarak sürdürmesi ülkenin SSCB yardımına, sübvansiyonlarına güvenmesine neden olmuştur. SSCB'den ülkeye akan yardımın diğer bir sonucu da artan ticari fırsatlar ve altyapıda gelişmeler olmuştur. 1970-1980 döneminde Afganistan'ın SSCB'den aldığı kredi miktarı 11 milyar ABD dolarını

⁷⁰ Good hand, Jonathan. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

⁷¹ Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

bulmuştur. Dönemin mali açığının SSCB tarafından sağlanan yüksek tutardaki yardımla karşılanması potansiyel batılı yardım kaynakları ve Dünya bankası gibi çok uluslu örgütlerin yardımları üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin ardından Batı bloğundaki gelişmiş ülkeler dönemin Afgan hükümetine yardımları kesmişlerdir. Bu durumun 1978-79 döneminde Afgan hükümetine karşı Mücahitlerin ayaklanmasına insani ve askeri destekte bulunduğu söylenebilir.⁷²

Afganistan'ın işgali sonrasında, soğuk savaş şiddetlenmiş ve Batı dünyası 1980'lerde Sovyet işgaline yanıt vermiştir. 1980'ler boyunca Sovyetler birliğinin Afganistan'a müdahalede tek güç olduğu, diğer doğu bloku devletlerinin hiç bir askeri güç sağlamadığı yalnızca Afganların yurtdışında eğitimi ve sivil yardım ile siyasi tavsiye ile sınırlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Kısa süre içinde Pakistan sınırı boyunca konuşlanan Afgan özgürlük savaşçılarına (Mücahitler) ve Afgan mültecilere de insani yardım biçiminde uluslararası destekler başlamıştır. İnsani yardımlar zamanla büyük ölçüde direniş gruplarına silah stokuna aracılık sistemine dönmüştür. 1980'lerde mülteci ve sınır ötesi programları, birçok kişi tarafından Afganistan direnişine silahlı dışı yardım bileşeni olarak görülmüştür.⁷³ Pakistan'daki mülteci kampları, mücahit yetiştirme kaynağı haline gelmiştir. Pakistan'da Mücahitlerin yedi adet kayıtlı ve onaylı askeri oluşumu vardı ve Pakistan'daki tüm mültecilerin bu yediden birisine kaydolması zorunluydu. Bu tarihten itibaren, Afganistan yardım desteğinin ana alıcılarına dönüşen yüzlerce sivil toplum örgütü (STÖ) ortaya çıktı. Bir acil durum dönemi olduğundan, neredeyse tüm STÖ'ler, Afganistan'ın sınır

⁷² Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

komşuları İran ve Pakistan'daki mülteci kamplarında acil durum yanıt müdahalelerine katıldı. Dönem boyunca kalkınma faaliyetlerinin bir odağı yoktu.

1992 yılında Dr. Necibullah rejiminin yıkılmasından sonra, Afganistan'a dış yardım akışının da durduğu anlaşılmaktadır. Dönem soğuk savaşın da sonuydu. Bazı kaynaklar 1978-1992 yılları arasında ABD hükümetinin mücahit oluşumlarını desteklemek için mali fonlar, eğitim ve silah yardımları olarak 6 milyar dolar, bazı farklı kaynaklar ise 20 milyar dolar aktardığını belirtmektedir. Petrol zengini Suudi Arabistan'ın yanında diğer batılı ülkelerin de yine aynı miktarlarda yardım ile devreye girdiği belirtilmektedir. Usame bin ladin gibi zengin Arap fanatiklerinin aktarımları da göz ardı edilmemektedir. Bir diğer kaynağa göre ise Sovyetler birliğine karşı savaş sırasında Afganistan'a ABD (CIA merkezi haber alma teşkilatı vasıtasıyla) ve Suudi Arabistan tarafından yıllarda 40-60 milyar dolar arasında para dağıtıldığı vurgulanmaktadır. Afganistan'a tüm destek ve finansman Pakistan askeri istihbaratınca (ISI) kanalize edilmiştir.⁷⁴

1996 yılında ülkenin yönetimi Taliban tarafından ele geçirilince uluslararası toplum tarafından Afganistan'a yönlendirilen yardım kesintiye uğramıştır. STÖ'ler ve BM kuruluşları aracılığıyla bir kaç küçük ölçekli insani yardım 1992-2000 yılları arasında sürdürülmüştür. OECD istatistiklerine göre destekçilerin söz konusu dönemde sağladığı yardım 1696.52 milyon dolardır⁷⁵. Bu tutarın 831.77 milyon

⁷³ Good hand, Jonathan. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

⁷⁴ Michael Parentis. (2008, December 17). The Story of US, CIA and Taliban: The Brunei Times. New York. Retrieved 10, 28, 2016, From The Brunei Times: [Http://www.bt.com.bn/analysis/2008/12/17/story_of_us_cia_and_taliban](http://www.bt.com.bn/analysis/2008/12/17/story_of_us_cia_and_taliban)

⁷⁵ Statistics OECD. (2011, August 28). Query Wizard for International Development Statistics. Retrieved 11, 28, 2016, from stats.oecd.org: <http://stats.oecd.org/qwids/>

doları iç savaş zamanında sağlanmış (1992-1996), geri kalan 864.75 milyon doları ise Taliban rejimi sırasında (1996-2000) kullanılmıştır.⁷⁶

Resmi yardım sağlayanlar devletler ve kuruluşlar ile Birleşmiş Milletler kuruluşları, uluslararası Kızılhaç/kızıl haç hareketi ve STÖ'ler vasıtasıyla kullandırılan dış yardımlar için 11 Eylül saldırıları dönüm noktasıdır. Taliban rejimi El-Kaide'nin Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a 11 Eylüldeki saldırısı sonrası 2001 Aralık ayında ABD ve batılı güçlerin ortak müdahalesi ile devrilmiş ve Afganistan'da batı dünyasının seçtiği yeni bir mücahit hükümeti yeniden kurulmuştur.

11 Eylül öncesi dönemde Afganistan'a dış yardımın ülkenin mali bütçesini desteklemek şeklinde gerçekleşmiştir. Dış yardımlar nakdi yardımların yanında aynı ve maddi varlıklar ile (nadiren) teknik yardımlar biçiminde çok farklı şekillerde kullandırılmıştır. Destekçilerin sağladığı yardımlar çoğu zaman siyasi çıkarlar gözetmekte, yardım sağlayanın desteklediği rejimin Afgan hükümeti üzerindeki etkisini güçlendirmek amacını taşımaktadır. Dış yardımlara bağımlı hale gelen mali yapı sonucu dönemin hükümetleri şeffaflık ve hesap verebilirlik sorumluluğunu hissetmemiş ve ihtiyaç sahibi insanlara erişmek üzere yardım parasını ülkenin ekonomik kalkınması için etkin şekilde kullanmamışlardır. Bazı insani ve kalkınma işleri gerçekleşmiş olsa da yardımlar çoğunlukla işlevsiz ve verimsiz olmuş ve ülkede istikrarlı bir ekonomik kalkınma sağlanmasına yardımcı olamamıştır.

Hanif Atmar ve Goodhand'a göre 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı boyunca uluslararası yardım asıl olarak Sovyet ordusuna karşı sözde kutsal savaşlarında Afgan mücahitlerini destekleyen siyasi çıkar tarafından Afgan hükümetine karşı

⁷⁶ Good hand, JonathanJ. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

harekete geçirilmiştir. Yaygın yolsuzlukla şekillenen dönem boyunca yaygın olarak yerel mücahit komutanlarına çok büyük tutarlar yönlendirilmiştir. Yardım çalışanları bu dönemde sağlanan yardımın yüzde 50'sinin ihtiyaç sahibi Afganların eline geçtiyse destek sağlayan kuruluşların şanslı olduğunu rapor etmektedir. Atmar ve Goodhand bir yardım kuruluşu müdürünün bu süre zarfında yardımın sağlanma yöntemini şu şekilde hatırladığını söylüyor: “komutanlara dolar çuvallarını taşıyarak yola koyuluyorduk”

Afganistan'ın 1980 döneminden alınacak bir ders savaş mantığının her zaman diplomatik ve insani hedefler de dâhil olmak üzere diğer eş zamanlı politikalara galip geldiğidir. Güncel politikanın halen askeri amaçlara odaklı ABD'nin özel çıkar listesiyle harekete geçirildiği görünmektedir. Bu yüzden uluslararası eylem gündemi, ülkenin artık teröristlere yataklık etmemesini sağlamaya çalışan yetinmecî konumun ötesine geçmelidir.⁷⁷

4.2. AFGANİSTAN ULUSAL KALKINMA STRATEJİSİ (ANDS)

Borç ertelemesine elverişli Aşırı Borçlu Fakir Ülke (HIPC) olarak nitelendirilebilmek için bir ülkenin Fakirlik Azaltma Strateji Belgesini (PRSP) düzenlemeli gerekmektedir. Bir ülkenin uluslararası kuruluşlar aracılığıyla aldığı ODA, PRSP'ye dayalıdır. İki yıllık hazırlığın ardından, Afganistan hükümeti PRSP belgesi ANDS'yi 2008 yılında onaylamıştır. ANDS önemli orta vadeli (2008/09-20012/13) kalkınma güçlüklerine hitap etmek için Afgan hükümeti ve Afgan halkının ortak çabasını temsil etmektedir. Stratejisi, asıl olarak beş yıla odaklanmakta ancak kendi kendini sürdürebilmeyi artırma ve yoksulluğu azaltma milenyum

⁷⁷ Good hand, Jonathan. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

kalkınma hedeflerine (MDG) erişmeye dönük ülkenin uzun vadeli vizyonunu da belirtmektedir. ANDS içinde sektör öncelikleri ve uygulama için finansman ihtiyaçları mutlaka belirtilmelidir. ANDS'nin uygulanması için toplam finansman ihtiyacı 6.8 milyar doları ulusal gelir kalemlerinden oluşmak üzere 50.1 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu durumda program için gerekli dış finansman 43.2 milyar dolardır.⁷⁸ ANDS belgesinin 10. bölümü, ulusal bütçe ve ulusal stratejiyi desteklemek ve yardımın etkinliğini artırmak amacıyla Kompakt Afganistan adlı taahhüdün ikinci ekiyle tam uyumlu olmayı amaçlar. ANDS, ulusal bütçenin oluşturulması ve mali programın yürütülmesini sağlayacak adımları geliştirmeye yardımcı olurken, Afganistan'a politika uygulamaları ile dış yardımın uyumunun artırılması için uluslararası ortaklara imkân sağlayacaktır.⁷⁹

ANDS'nin onaylanması ile yardımların verimliliği ve etkin kullanımı ile destekçilerin koordinasyonu sağlanmaya çalışılmaktadır. Programın etkinliğini garantilemek amacıyla 2005 yılında yayınlanan Paris Deklarasyonu ile gelecekteki destekçi yardımının ANDS öncelikleriyle uyumlu hale getirileceğini beklemektedir. Bu, yardım uygulamasında karşılıklı (hükümet/ destekçi) hesap verebilirliğini artıracaktır ve uyumu iyileştirecektir. ANDS ayrıca hükümet yardımının etkinlik politikasını da düzenler. En son verilere göre, ANDS uygulama döneminde (1387-1391) destekçilerin ANDS uygulaması için 20.9 milyar dolar sağlayacağı, bunun da

⁷⁸ DFR-MOF. (2009). Donor Financial Review 2009. Kabul: Ministry of Finance.

⁷⁹ Afghanistan National Development Strategy. (2008). Afghanistan National Development Strategy: An Interim Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction. Kabul: Government of Afghanistan.

22.3 milyar dolayında ANDS dış finansman açığına neden olacağı tahmin edilmektedir.⁸⁰

4.3. 9/11 (11 EYLÜL DÖNEMİ) SONRASI

Kuzey İttifakı ile diğer milislerle yakın koalisyonla ABD'nin 2001 yılında Taliban rejimini düşürmesi sonrasında Afganistan'a yeni yardım dönemi başlamıştır. Soğuk Savaşın bitmesinden beri Afganistan'ın ODA gündeminin zirvesine taşınması ilk kez olduğundan 11 Eylül veya Taliban sonrası dönem, Afganistan'ın ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.⁸¹ İlk insani yardım dalgasından sonra, sivil halka yardımın önemli ölçüde artışı birkaç yıl gecikti. Bu dönemde küresel güvenlik gerekçeleriyle uluslararası toplum Afganistan'ı istikrarlı bir devlete dönüştürme ve yardımcı olma talebini tekrarladı. Geçmişte Afganistan'a verilen maddi taahhüdün yerine getirilmemesi ya da geciktirilmesinin yarattığı sorunları gören uluslararası toplum halkına temel hizmetleri sunma kapasitesinden yoksun zayıf hükümeti, güçsüz ekonomisi ve savaştan tahrip olmuş altyapısı ile Afganistan'a yardımı yeniden gündeme getirdi.⁸²

2001'de Taliban rejiminin yıkılmasından sonra uluslararası toplum önemli miktarda yardım sağlayarak Afganistan'daki yeni demokratik rejime desteğini gösterdi. 2002'den beri Afganistan en büyük dış yardım alıcısı ve kalkınma ortaklarının gündemindeki en önemli ülkelerden birisi oldu. Uluslararası toplum, hibe, krediler, aynı yardım ve teknik yardım gibi farklı formlarda yardımlar sağladı. Bir dizi taahhüt konferansı ve yardım araçlarıyla 2002-2013 döneminde Afganistan'a

⁸⁰ DFR-MoF. (2009). Donor Financial Review 2009. Kabul: Ministry of Finance.

⁸¹ Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

⁸² Good hand, Jonathan. (2002). Third World Quarterly: Aiding violence or building peace? The role of international aid in Afghanistan. NY: Carfax Publishing.

4.4.3. ODA Harcamaları Açısından Sponsorların Sınıflandırılması

Afganistan'ın gelişimine destek veren uluslararası toplumun tüm taahhütlerinin gerçekleşmediği ortadadır.

4.3.4. Desteğin Bütçe İçine Karşı Bütçe Dışı Oranı

Destekçiler farklı yardım şekilleri ve bu yardımları iletmek için farklı kanallar kullanmaktadırlar. Yardımlar Afgan hükümeti devlet hazinesi yanında uygulama ajansları, uluslararası sivil toplum örgütleri (INGO) ve fonları hükümetin kontrolü olmadan kullanabilen özel şirketler aracılığıyla da ülkeye aktarılabilmektedir. Güvenlik ve kalkınma amacıyla uluslararası toplumun yardımları çoğunlukla iki ana kanal vasıtasıyla iletilmektedir.

Bütçe kanalı: Afganistan Maliye Bakanlığının yaptığı analize göre 2002-2010 dönemi boyunca destek sağlayıcıların yardımlarının yalnızca %18'i hükümetin ana bütçesi aracılığıyla kullanılmaktadır. Afganistan Yeniden Yapılandırma Güven Fonları (ARTF), Hukuk ve Düzen Güven Fonu (LOTFA) ve Afganistan Barış ve Yeniden İntegrasyon Güven Fonları (APRTF) gibi güven fonlarına giden dış yardımlar hükümet bütçesi içerisinde kabul edilmektedir. Aşağıda daha detaylı olarak açıklanana güven fonları tarafından kullandırılan yardımlar bütçe kanalı ile değerlendirilmektedir.

Bütçe dışı: Afganistan'a yardımın %82'si kalkınma ortaklarının kendisi tarafından uygulanmakta ve yönetilmektedir. Bu yardımlar destek sağlayıcı ülkelerin uygulama ajanslarının projeleri ve programları ve/veya hükümet tarafından yürütülen

programlara paralel olarak kullanılmaktadır.⁸⁶Belirtmek gerekir ki Afganistan hükümeti fonlara erişim eksikliği ve güvensizlik, kapasite yetersizliği gibi nedenlerden dolayı hükümetin ekonomi planları, stratejileri ve belirlenmiş kalkınma önceliklerinin çoğunu gerçekleştirememektedir.

4.3.5. ODA'nın Hibe ve Kredi Oranı

Son on yılda Afganistan'ın aldığı fonların tutarı ikili veya çok taraflı destek sağlayıcıların hibesi veya kredisi biçiminde kullanılmıştır. 1996-2008 yılları arasında taahhüt edilen kredinin toplam tutarı 13 milyar dolar tutarındadır ve bunun 11 milyar doları Afganistan'a Sovyet işgali esnasında eski Sovyetler Birliği tarafından sağlanmıştır.⁸⁷ 2002 yılından beri Afganistan'a kullandırılan toplam ODA'nın en yüksek tutarı hibe olarak sağlanmıştır. Toplamda 1.5 milyar dolar değerinde olan yardımlar ise kredi biçimindedir. İstikrarlı bir üretim yapısına kavuşamayan Afganistan ekonomisini bu krediyi ödeme olasılığı görünmemektedir. Bu sebeple Afganistan aşırı borçlu fakir ülkelere borç yardım girişim (HIPC) programı kapsamında 10.5 milyar dolarlık bir borç yardımı almıştır. Gelecek 20 yılda HIPC kapsamında borç yardımı olarak Afganistan'ın 225 milyon dolar alacağı düşünülmektedir. Poole'a göre, 2010 Ocak ayında Afganistan'ın Paris Kulübü alacaklıları Afganistan Hükümetinin yaptığı ekonomik ilerleme ve reformların tanınması için Aşırı Borçlu Yoksul Ülkeler Girişimi (HIPC) kapsamındaki ülkenin 1.6 milyar Dolarlık borç yükümlülüğünün %100 iptalini duyurmuştur. Bu tutar,

⁸⁶ MoF - External Assistance to Afghanistan at a Glance. (2010). External Assistance to Afghanistan at a Glance 2002-2010. Kabul: Budget Department, Ministry of Finance

⁸⁷ Ministry of Finance. (2010). Development Cooperation Report 2010. Kabul: Aid Management Directorate, Budget Department, Ministry of Finance.

Afganistan'ın toplam dış borcunun %96'sını temsil etmektedir ve Afganistan'ın borç yükünü GSYH'nın %10'una düşürecektir⁸⁸

Maliye bakanlığınca yayınlanan 2010 rapora göre, dış yardımların Afganistan GSYH 'sına oranı %71'dir. Cari bütçenin yaklaşık %45'i ve kalkınma bütçesinin %100'e yakını, destekçiler yardımıyla finanse edilmektedir.⁸⁹ Bu analiz Afganistan'ın, Dünya'daki en fazla yardıma bağımlı ülkeler arasında olduğunu göstermektedir. Yardıma bağımlılıktan çıkmak için Afganistan'a sağlanan dış yardımın etkin uygulanmasını iyileştirmeye, gelişmiş iş ve özel sektör kalkınmasına, yabancı yatırımcıları çekmeye ve bölge ve küresel pazarlarda ticari fırsatları geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

4.3.6. Finansal Koordinasyon Mekanizmaları (Güven Fonları)

Destekleyiciler yeniden yapılandırma evresinin başında, Afganistan hükümetiyle ortaklaşa şekilde Hukuk ve Düzen Güven Fonu (LOFTA), Afganistan Yeniden Yapılandırma Güven Fonları (ARTF), Narkotikle Mücadele Güven Fonları (CNTF) ve 2010 yılında da Afganistan Barış ve Yeniden Entegrasyon Güven Fonları (APRTFs) gibi bazı finansal koordinasyon mekanizmalarını kurmuşlardır. Fonların kullanımındaki etkinsizliği sebebiyle CNTF Aralık 2008'de kapanmıştır. Güven fonları, dış fonu kanalize etme mekanizmaları olarak işletilmektedir. Bu fonlar Afganistan hükümetine fon tahsisleri konusunda karar verme imkanı tanırken destek sağlayanlara da şeffaflık ve hesap verebilirliğe dair bazı garantiler sunmaktadırlar. Genel olarak, güven fonları hükümet, destekleyiciler ve fon yöneticileri tarafından ortaklaşa saptanan önceliklere göre tahsis edilmemiş olan yardımları yöneltme aracıdır. Aşağıdaki grafikteki rakam, güven fonlarına kullandırılan yardım miktarının

⁸⁸ Lydia Poole. (2011). Afghanistan: Tracking major resources flows 2002-2010. UK: Global Humanitarian Assistance.

⁸⁹ MoF - External Assistance to Afghanistan at a Glance. (2010). External Assistance to Afghanistan at a Glance 2002-2010. Kabul: Budget Department, Ministry of Finance.

2001’de 191 milyon dolardan 2010 yılında 1,164 milyon dolara çıktığını göstermektedir.

Güven Fonlarının tutarındaki artışa rağmen, pratikte gerçekleşen destek sağlayanların bölgesel ve sektörel tercihlerine göre şekillenmesi ve bu nedenle de ülkenin ihtiyaç esaslı kaynak tahsisinin zayıflatılmasıdır.

Destekleyicilerin askeri varlıkları yerine yapılandırma ekiplerinin (PRT), taahhüt sahası ve kendi tercihleriyle ilişkilendirildiği ARFT’de de durum bu şekildedir. Havuza alınan fon kanallarıyla bu tür fon tahsisleri, tröst fonu yöneticilerine önemli yetki devriyle daha etkinleşmiştir. Ancak, MDTF’lerin sözleşme yükümlülükleri ve harcama mekanizmaları karmaşık ve yavaş olduğundan kendisi finansal katkının etkin kullanımını garanti etmemektedir. Güven fonu planı, bir olgunluk ve başarı derecesine erişmiştir, ancak ODA’nın payının hükümet aracılığıyla kanalize edilmemesinden dolayı yardımların etkinliği zorunlu tartışmalıdır.⁹⁰

⁹⁰ OECD - UNAMA - UKaid. (2010). Monitoring the Principles for Good International Engagement in Fragile States and Situations. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

4.3.7. Afganistan'daki Pratik Koordinasyon Mekanizmaları

Destekleyicilerin koordinasyonu için Afganistan'ın kolay bir ortam olmadığı düşünülmektedir. Günümüzde Afganistan'da mevcut çeşitli koordinasyon mekanizmaları vardır. Afgan Kalkınma Forumu'nca kuşatılan ilk Afgan Yardım Koordinasyon Kuruluşu ve danışma grupları, iki icracı bakanlık olarak Tarım Geçim ve Hayvancılık Bakanlığı ve Halk Sağlığı Bakanlığı, sivil asker koordinasyon platformları ve icracı bakanlıklardaki teknik destek sağlayıcı koordinasyon grupları birliği bünyesinde test edilmiş emsal değerlendirme mekanizması olan Bonn konferansının ardından kurulmuştur. Belirtmek gerekir ki amaçları ve araçları konusunda açık vizyonlu güçlü yönetici (bakanlık) liderliğinin olduğu kuruluşlarda veya ilgili destek sağlayıcıların sınırlı sayıda olduğu ve tutarlı bir şekilde açık bir strateji ile desteklenen özel bir sektör için yardım sağlandığı durumlarda koordinasyon mekanizmaları, dikkate değer şekilde başarılıdır.⁹²

Günümüzde faaliyette olan başlıca destek sağlayıcıların koordinasyonunu sağlayan mekanizmalar hakkında bilgiler aşağıda kısaca verilmektedir.

1. Ortak koordinasyon ve izleme kuruluşu (JCMB): JCMB'nin, ANDS'de tanımlı sektörlerinin ihtiyaçlarına göre bakanlıkları gruplandıran koordinasyon kuruluşları (Bakanlıklar arası komiteleri) vardır. JCMB ANDS'nin hazırlık ve uygulanması aşamasında güvenlik, ekonomi ve sosyal kalkınma ve yönetim daimi komitelerinin arkasındaki en önemli koordinasyon yapısıdır.

2. Donör Koordinasyonu için Emsal Değerlendirme Mekanizması: Bu koordinasyon mekanizması günümüzde halen Tarım Bakanlığı ve Halk Sağlığı

⁹² OECD - UNAMA - UKaid. (2010). Monitoring the Principles for Good International Engagement in Fragile States and Situations. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

Bakanlığı için uygulanmaktadır. Bu mekanizma ile hükümetin ANDS öncelikleriyle destekleyicilerin belirlediği öncelikleri uyumlaştırarak genel program planlarını iyileştirmek ve finansmanı en etkin hale getirmesi amaçlanmaktadır.

3. Yardım Etkinliği Yüksek Seviye Komitesi: Bu mekanizma ile yardımın etkinliği ve destek sağlayıcıların uyumlaştırması ve nihayetinde ANDS'nin uygulanması amaçlanmakta ve bu mekanizmaya Ekonomi Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı öncülük etmektedir.

4. Sektörel Teknik Koordinasyon: Destek sağlayıcılar ve bakanlık yöneticileri arasında ilişkiyi sağlamak amacıyla bakanlıklar bünyesinde çalışan koordinasyon sistemidir. Sağlık sektörü örneği göstermektedir ki uygun şekilde yapılandırıldığında bu koordinasyon başarılı olmakta ülke kalkınması üzerinde potansiyel yararlarını kanıtlamaktadır. Bu koordinasyonun yapılandırılmasında tanımlanan ulusal önceliklere göre destek sağlayıcıların karşılaştırmalı avantajları ve kurumsal deneyimleri mutlaka değerlendirilmelidir.

5. Ordu içinde koordinasyon: Bu koordinasyon mekanizması hali hazırda NATO tarafından ele alınmaktadır. Bu sistemin amacı Yeniden Yapılandırma Ekibi'nin (PRT) işlevlerini ve kurallarını tanımlamak, askeri ve kalkınma amacıyla sağlanan yardımın etkinliğini artırabilmek için kalkınma projelerinde yerel makamlar ve yerel güçlerle ortaklaşa çalışmaktır.⁹³

⁹³ OECD - UNAMA - UKaid. (2010). Monitoring the Principles for Good International Engagement in Fragile States and Situations. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

4.4. AFGANİSTAN'DA ULUSLARARASI YARDIMIN ETKİNLİĞİ

Afganistan'a Tokyo konferansında 16 milyar dolar yardım sözü verilmesi ve 2001-2012 yılları arasında uluslararası destekçiler tarafından 57 milyar dolarlık yardım aktarılmasına rağmen Afganistan'ın halen istikrarsız bir ekonomi ve dış yardıma bağımlı bir devlet konumunu değiştirememiş olması Afganistan'a yönlendirilen yardımların etkinliğini ulusal ve uluslararası arenada tartışmaya açmaktadır. Günümüzde koordinasyon problemleri, şeffaflık ve hesap verilebilirlik sorunları, kalkınma ve ekonomi konularındaki zayıflık gibi başlıklar çerçevesinde Afganistan'a yönlendirilen yardımların etkinliği tartışılmaktadır.

Şu anda Afganistan'ın neredeyse tüm kalkınma bütçesi, destek sağlayıcılar tarafından finanse edilmektedir. Tüm değerlendirmeler, ülkenin çatışma dönemi öncesinden kesinlikle daha iyi durumda olduğunu belirtmektedir. Destek sağlayıcıların yardım sunduğu sektörlerin genel işleyişi, mal ve hizmet sunmada başarılı oldukları gözlenmektedir. Neredeyse her sektörde üretim göstergeleri önemli ölçüde iyileşmiştir.

Dış yardımların sağlık sektöründe ciddi bir iyileşme yarattığını söyleyebiliriz. 2003 yılında temel sağlık hizmetlerine erişen Afgan nüfusu yalnız yüzde 9 iken günümüzde bu rakam yüzde 85'e ulaşmıştır.⁹⁴ İşleyen sağlık tesislerinin sayısı, 2002 yılında 496 iken 2011 yılında 2.000'e çıkmıştır. Eğitimli ebelerin sayısı 2003'de 467'den 2010 yılında 1950'den daha fazladır. Genel olarak nitelikli bayan sağlık çalışanı oranı ise aynı dönemde yüzde 25'den yüzde 72'ye yükselmiştir.⁹⁵

Temel eğitim alanında da benzer iyileşme adımları gözlenmektedir. Çok sayıda yeni okul inşası yanında var olanların rehabilitasyonu ve geliştirilmesiyle Afgan halkı için okula/temel eğitime erişim önemli ölçüde artmıştır. 2002-2011 yılları arasında temel eğitim okullarının sayısı iki kattan daha fazla artarak 6.093'den 13.643'e yükselmiştir.⁹⁶ Yalnızca 2003-2006 yılları arasında 93.000 yeni öğretmen alınmıştır. Temel eğitimde 2001 yılında 6400 olan öğretmen ve idari personel sayısı günümüzde 170.000'e ulaşmıştır. Bu iyileştirmeler ilk eğitime kayıt olan öğrenci sayısını 2001'de bir milyondan 2011 yılında 7.4 milyona çıkarmıştır, Bu rakamlarla ilkokula kayıt brüt yüzde 97 (net yüzde 50) kayıt oranına ulaşmıştır. Kadın-erkek kayıt oranı ise 2002'deki yüzde 46 oranından 2010'da yüzde 69'a çıkmıştır.⁹⁷

Enerji kaynaklarına erişim ve tüketim iletim ve üretim altyapısının rehabilitasyon ve artışıyla önemli ölçüde iyileşmiştir. 2 milyon kişiye elektrik

⁹⁴ US (2011). Evaluating U.S. Foreign Assistance to Afghanistan. A Majority Staff Report prepared for the Committee on Foreign Relations, United States Senate, Washington, D.C., June 8. <http://www.foreign.senate.gov/download/?id=E8637185-8E67-4F87-81D1->

⁹⁵ Independent Evaluation Group IEG. (2012) Afghanistan Country Program Evaluation 2002-2011. Washington, DC: World Bank
http://ieg.worldbankgroup.org/content/dam/ieg/afghanistan/afghan_overview.pdf

⁹⁶ World Bank 2012. Afghanistan in Transition: Looking Beyond 2014, May.
<http://siteresources.worldbank.org/AFGHANISTANEXTN/Images/305983->

⁹⁷ Independent Evaluation Group IEG. (2012). Afghanistan Country Program Evaluation 2002-2011 Washington, DC: World Bank.
http://ieg.worldbankgroup.org/content/dam/ieg/afghanistan/afghan_overview.pdf

verilmektedir ve enerjiye ulaşım günde 4 saatten nerdeyse 24 saate çıkmıştır.⁹⁸ Savaşlar süresince büyük bir kısmı yok edilen üretim kapasitesi 2002 yılında sadece 243 megavat iken 2011 Haziranında 948 megavata çıkmış, şebekeye bağlanan tüketiciler yüzde 30 artmıştır.⁹⁹ Günümüzde Kail bölgesinde 225.000'i yeni olmak üzere yaklaşık 760.000 yerli tüketici mevcuttur.

Tüm kaynakların aktarımı için hayati öneme sahip ulaşım ağı da dış yardımlar sayesinde yenilenmiştir. Yaklaşık 42.150 kilometrelik toplam karayolu ağının yüzde 30'u rehabilite edilmiş ve asfalt kaplanmıştır.¹⁰⁰ Kabil- Kandahar otoyolunun ve Kabil, Kandahar, Herat ve Mazhar Şerifi bağlayan ulusal çevre yolunun tamamlanması, ulusal otoyol ağını yaratmada önemli başarılarıdır. Ayrıca havalimanları ve 75 kilometrelik bir demiryolu hattı inşa edilmektedir.¹⁰¹

Destekçilerin yardımlarıyla bir tarım ülkesi görünümündeki Afganistan'ın verimliliği için sulama olanakları iyileştirilmiştir. Birtakım sulama kanalları ve depolama yapıları rehabilite edilmişse de ilerlemenin yetersiz olduğu söylenebilir. Her ne kadar uluslararası kuruluşların çalışmaları güvenilir tahminleri vermese de sektörün iki önemli destekçisi olarak Asya Kalkınma Bankası (ADB) ve Dünya Bankası projelerde yaşanan önemli gecikmeleri rapor etmektedir. Örneğin, uluslararası kalkınma vakfı ve Afganistan Yeniden yapılandırma güven fonunca onaylanan fonların yüzde 48'i, yalnızca FT10-11 koduyla taahhüt edilmiştir bu da inşaatın zar zor başladığını göstermektedir. BMKF 500.000'den fazla hanenin (ki bu

⁹⁸ Asian Development Bank ADB. (2012,47) Country Assistance Program Evaluation for the Islamic Republic of Afghanistan, Office of Independent Evaluation, October.

<http://www.adb.org/sites/default/files/cape-afg-web3.pdf>

⁹⁹ Dünya Bankası, 2012, sayfa 97, www.worldbank.com

¹⁰⁰ Dünya Bankası, 2012, sayfa 97, www.worldbank.com

¹⁰¹ Asian Development Bank (ADB). (2012, 47). Country Assistance Program Evaluation for the Islamic Republic of Afghanistan, Office of Independent Evaluation, October.

<http://www.adb.org/sites/default/files/cape-afg-web3.pdf>

rakam yaklaşık olarak köylerin yüzde 36'sını göstermektedir) küçük ölçekli sulama projelerinden yararlandığını tahmin etmektedir.¹⁰² Çeşitli sulama tipleri kapsamındaki 3.2 milyon hektar arazinin tahminen yalnızca yüzde 10'unda uygun tasarlanmış sulama sistemleri kullanılmaktadır.

İktisadi gelişimi sosyal ayağında destekçiler toplumun kalkınması için de fonlar ayırmaktadırlar. Destek sağlayıcılar toplumun kalkınması için hükümetin amiral programı olan ulusal dayanışma programı (NSP) dâhilinde Toplum Kalkınma Konseyince (CDC) belirlenen projeleri finanse etmek için topluluklara 2002-2010 yılları arasında 1.5 milyar dolarlık yardım taahhütlünde bulunmuştur.¹⁰³ 2003 yılından itibaren destekçiler 34 ilin tümüne ulaşmıştır. Yaklaşık olarak seçilmiş 60.000 yerel projenin gerçekleşmesini üstlenen toplam 27.360 CDC'nin kurulmasına yol açmıştır.¹⁰⁴

Yıllar süren savaşlar ile eğitim ve sağlık hizmetlerindeki büyük çaplı eksiklikler ve siyasi hareketlerin açtığı tahribatlar ile Afganistan'da beşeri sermayenin verimliliği düşmüş, cinsiyetler üzerinden beşeri sermaye ayrıştırılmıştır. 2001 yılından itibaren Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti (GIRoA), anlaşmalar, sözleşmeler, yasalar, politikalar ve stratejik belgelerde cinsiyet eşitliğine dair Afgan kadınlarına 2.300'ün üzerinde açık taahhütte bulunmuştur. Bu rakam on dört yaşını geçmiş kadınlara yapılan sayısız sözlü taahhüdü içermemektedir. Kadın

¹⁰² Asian Development Bank (ADB). (2012,47). Country Assistance Program Evaluation for the Islamic Republic of Afghanistan, Office of Independent Evaluation, October. <http://www.adb.org/sites/default/files/cape-afg-web3.pdf>

¹⁰³ Islamic Republic of Afghanistan GOA. (2010-2011, 4-6). Joint Evaluation of the Paris Declaration Phase 2, Report prepared by BAAWAR Consulting Group for the Ministry of Finance. <http://pd-website.inforce.dk/content/pdf-countryreports/afghanistan.pdf>

¹⁰⁴ Independent Evaluation Group IEG. (2012, 64). Afghanistan Country Program Evaluation 2002-2011. Washington, DC: World Bank http://ieg.worldbankgroup.org/content/dam/ieg/afghanistan/afghan_overview.pdf

haklarına dair hükümet taahhütlerine ilişkin tartışmaların çoğunda, Afganistanlı Kadınlar için Ulusal Eylem Planı (NAPWA) esas alınmaktadır.

Günümüzde Afganistan anayasası, kadınlar ve erkeklerin eşitliğini tanımaktadır. Günümüzde Wolesi Jirga dairesinin %28, meclis üyelerinin %21 ve Toplum kalkınma Konseyi (CDC) üyelerinin %35'ini kadınlar oluşturmaktadır. IEC seçimlerin ilk turunda kullanılan 6.6 milyon oyun %36'sının kadınlar olduğunu rapor etmiştir. 2005 yılında yalnızca 180 kadın iken 2014 yılında 2.185 kadın Afganistan Emniyet Müdürlüğünde işe alınmıştır. Afganistan'ın memurlarının %24'ü kadındır.

Sağlık ve eğitim hizmetlerinde meydana gelen değişimin etkisi kadın /bebek sağlığı ve çocukların eğitimlerinde etkisini göstermektedir. Anne Ölüm Oranı (MMR) 2001 yılında 100.000 canlı doğum başına 1.600 ölümden, 2014 yılında 400 (tahinini rakam)'e gerileyerek önemli ölçüde düşmüştür. Kadınların ortalama yaşam süresi, 2005 yılında 58.3'den 2012 yılında 61.8'e çıkmış ve yükselmeye devam etmektedir. Doğurganlık oranı, 2003 yılındaki 8.e seviyesinden 2012 yılında 5.1 seviyesine düşmüştür.

Günümüzde, yaklaşık 3 milyon kız okula kayıtlıdır. Öğretmenlerin yaklaşık %30'u kadındır ve kadınlar öğretmenlik öğrencilerinin %54'ünü oluşturmaktadır. Afganistan'da kadınların yaklaşık %80'i yüksek öğrenim kurumuna gitmiştir ve hükümet yükseköğretime kızların kayıt olmasını özendirecek bir dizi eylem planı başlatmıştır.¹⁰⁵

Afganistan Yatırıma Destek Ajansı (AISA)'nın verilerine göre günümüzde yaklaşık olarak 37.767 şirket aktif olarak faaliyettedir.¹⁰⁶ Bunlar içerisinde 2003 yılından beri Afganistan'da kadınlara ait çoğunluğu el sanatları ve ticari hizmet

¹⁰⁵ Afgan Kadınlarının Ekonomik Katılımı: 2013, Bina Pazarları, 2013, <http://buildingmarkets.org/products-services-/afghan-women-economic-participation>.

¹⁰⁶ Yatırımcılar Rehberi, AISA, 2013, <http://www.aisa.org.af/directory.php>

sektörlerinde faaliyet gösteren 1.600 işletme tescil edilmiştir ve bunlar büyük oranda uluslararası destekçiler tarafından sübvansede edilmektedir. 2013 yılı itibariyle Afgan kadınlara ait işletmelerin %78'i, küçük işletmedir ve toplamda 5.500 çalışanı istihdam etmektedirler. Bu işletmelerin %38'i aylık 30,000 AFN ile 50,000 AFN arasında bir aylık gelir elde ettiğini bildirmiştir.

Afganistan'a destek sağlayan dış yardımların tüm bu olumlu etkileri yanında bölgenin siyasi, kültürel geçmişi ve yardımların dağılımı ve kullanımı konusundaki karışıklıklar sonucu yaşanan rüşvet gibi olumsuz etkiler de yaşanmaktadır.

Dış yardım ülkeye sorgusuz aktarılmaktadır. Koordine edilmeye, kontrolsüz aktarım çoğunlukla hesap verebilirlikten yoksun, sistemdeki rüşvetçi memurların cebine girmektedir. Afganistan'ın rüşvet sorununun yardım parasından kaynaklandığı ya da yardımların mevcut dağıtım ağının rüşvet problemini alevlendirdiğini söyleyebiliriz.

Bürokratik ve siyasi kurumların yapısı rüşvet problemini tetiklemektedir. Ahlaki ters seçim problemine sebep olan rüşvetin yaygınlığı kaynakların yanlış kullanımını getirmekte ve iktisadi kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Ülke kaynaklarının etkin kullanımını baltalayan rüşvet olgusu bir taraftan hükümetlerin ihtiyaç duyulmayan alanlara müdahalesine neden olabilmekte diğer taraftan hükümetin müdahalesine açıkça ihtiyaç duyulan çevre, sağlık ve güvenlik ile sosyal güvenlik sektörleri gibi iktisadi büyüme, kalkınma ve makroekonomik stabilizasyon alanlarında harekete geçme ve politika uygulama kabiliyetini zayıflatmaktadır.

Ülkede rüşvet olgusu o kadar yaygındır ki var olan durum sadece siyasi karar alma ve iyi yönetim üzerinde etkin siyasi rüşvet ile kısıtlı değildir. Sıradan Afgan vatandaşlarının gündelik yaşamlarında idari rüşvet çok yaygın ve tahrip edici etkiler

yaratmaktadır. Afgan nüfusunun büyük çoğunluğu için zorunlu kamu hizmetlerine erişim haklarını sınırlayan ve karmaşıklaştıran, ekonomik gelişme şanslarını engelleyen ve hükümete güvenlerini erozyona uğratan, en şiddetli hissedilen idari rüşvettir. EPD(Barış Ve Demokrasi İçin Eşitlik) belgesine göre 2016 yılında Afgan halkı işsizlik ve güvensizlikle birlikte rüşveti yoksulluk, dış nüfuz ve hükümetin performansının yanında ülkenin karşılaştığı en temel güçlüklerden birisi olarak tanımlamaktadır.

Dünya’da rüşvetin en sık görüldüğü ülkeler sıralamasında Afganistan’ın üst sıralarda yer almaktadır. 2014 yılında, Uluslararası Şeffaflık adlı kuruluş Afganistan’ı, yıllık Rüşvet Algılama İndeksinde 175 ülke arasında 172. olarak sıralamıştır. Rüşvetin en sık görüldüğü ülkelerin 0, en düşük rüşvet görüldüğü ülkelerin 100 birim ile değerlendirildiği araştırmada Afganistan sadece 12 puan almıştır.¹⁰⁷ 2014 yılında Afganistan’da idari rüşvetin yaygınlığı ve algılamalarına odaklanan bir inceleme, Afganların, güvenlik sonrasında Afganistan’ın karşılaştığı ikinci en büyük sorun olduğuna inandığını tespit etmiştir. Anket yapılan beş Afganlıdan biri 2014 anketinde rüşvetle karşılaşmış ve geçmiş on iki ay içinde tahminen 105 milyar Afgani rüşvet olarak ödenmiştir.

Birçok kilit kamu hizmetine erişimi zayıflatan rüşvet Afganistan’da yaygın olarak kurumsallaşmıştır.¹⁰⁸. Afganistan İslam Cumhuriyeti Gözetim ve Yolsuzlukla Mücadele Yüksek Dairesi belgesine göre 2012 yılı itibariyle Afgan vatandaşlarının yarısı bir kamu hizmetini talep ederken rüşvet ödemiştir ve kamu görevlilerine

¹⁰⁷ Transparency International, “Corruption Perceptions Index (CPI) 2014 Survey Results,” Presentation, 3 December 2014, http://transparency.org.my/wp-content/uploads/2014/12/CPI-2014-Presentation_Final.pdf.

¹⁰⁸ Mohammad Razaq Isaqzadeh, (2015) Afghan Perceptions and Experiences of Corruption: National Corruption Survey 2014,” Integrity Watch Afghanistan, 2014, http://iwaweb.org/ncs/_2014/docs/national_corruption_survey_2014_english.p

ödenen rüşvetin toplam tutarının 3.9 milyar dolar civarında olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁹ Wolesi Jirga dairesinin üyeleri, devlet sözleşmelerine rekabet edici olmayan teklifleri kolaylaştırma ve iştirakler için işleri güvenceye almak için devlet görevlileriyle gizlice anlaşma, kabin üyelerini onaylama ve mevzuat oylamasında rüşvet, savaş suçları, hacca gitmeyi organize ederken kar alma, seçim yolsuzluğu, uyuşturucu kaçakçılığı dahil çeşitli rüşvet eylemleriyle uğraşmıştır.¹¹⁰

Rüşvet olgusu hükümet işleyişine o kadar işlemiştir ki parlamento konumlarını kullanarak karlı iş anlaşmaları yapmak parlamento üyeleri için neredeyse belirlenmiş bir teamüldür.

¹⁰⁹ Sandeep Chawla, Angela Me, Enrico Bisogno, Michael Jandl,(December,2012) corruption in Afghanistan, Islamic Republic of Afghanistan High Office of Oversight and Anti-Corruption www.unodc.org

¹¹⁰ Rukhil R. Bhavnani and Luke N. Condra, (March 2012) “Why People Vote for Corrupt Politicians: Evidence from Survey Experiments in Afghanistan,” International Growth Centre. <http://www.theigc.org/wp-content/uploads/2014/10/Bhavnani-Condra-2012-Working-Paper.pdf>.

Tablo 3: Afganistan'ın yolsuzluk sıralaması tablosu

Yıl	Dünya bankası	Uluslararası Şeffaflık
2001	196 / 197	-
2002	195 / 199	-
2003	198 / 206	-
2004	203 / 206	-
2005	199 / 206	117- 159
2006	205 / 207	-
2007	205 / 207	172-180
2008	205 / 207	176 - 180
2009	208 / 210	179 - 180
2010	209 / 211	176 - 178
2011	209 / 212	180 - 183
2012	206 / 210	174 - 176
2013	206 / 210	175 - 177
2014	196 / 209	172 - 175
2015	-	166 - 168

SONUÇ

Afganistan ekonomisi, son yıllarda devam eden çatışmalar ve savaş nedeniyle hala dış yardıma bağımlı olan bir ülkedir. Büyük oranda uluslararası yardımların girişi, tarım sektöründeki düzelme ve servis sektöründeki büyüme ile 2001 yılında Taliban rejiminin çöküşünden beri ekonomi önemli ölçüde iyileşmiştir. Son birkaç yıldaki ilerlemeye rağmen, Afganistan aşırı derecede yoksul, denize kıyısı olmayan ve dış yardıma yüksek şekilde bağımlı bir ülkedir.

Nüfusun çoğunluğu konut, temiz su, elektrik, tıbbi bakım ve istihdamdaki ciddi sorunlara ve eksikliklere katlanmaya devam etmektedir. Suç, güvensizlik, zayıf yönetim, altyapı yoksunluğu ve Afganistan hükümetinin ülkenin tüm kısımlarına hukukun egemenliğini götürmekte yaşadığı eksiklikler ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı çok olumsuz etkilemektedir. Afganistan'ın yaşam standartları dünyadaki en düşük seviyeler arasındadır. Savaş öncesi döneme kıyasla Afganistan ekonomisi büyük oranda iyileşmiştir ancak yardımların etkinliği sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasi ortamdan yoğun şekilde etkilenmektedir. Afganistan'ın potansiyel büyüme düzeyine ulaşabilmesi için bir dizi reformlar ile yardımların etkinliğini arttırılmalıdır. Destekçiler arasında kurulacak daha güçlü bir koordinasyon işlem masraflarını azalacak ve yardımların verimliliğini de arttıracaktır. Afganistan hükümeti destekçilerin aynı alanda gerçekleştirdiği benzer faaliyetlerin yaratacağı etkinsizliği ortadan kaldıracak önlemler almalıdır.

Parasal yardımların büyük bir kısmı ulusal öncelikler/ihtiyaçlar ele alınmadan merkezi yönetim sisteminin dışında kullanılmıştır. Yaratılan bu çok başlılık Merkezi Hükümetin meşruluğunu daha da zayıflatmış ve kapasiteli, etkin ve hesap verebilir

kamu kurumlarını oluşturabilme konusunda hükümetin çabalarını baltalamıştır. Bu tür uygulamalar ayrıca, daha iyi ve daha etkin yardım uygulamasına dönük OECD ilkelerine de zarar vermektedir. Afganistan'a yardım sağlayan destekçiler taahhütlerinde ısrar etmelidir. Projeleri ve programlar, ANDS önceliklerine uyumlu hale getirilmeli ve daha da önemlisi kalkınma yardımının mülkiyeti Afgan hükümetinin eline geçmelidir.

Otuz yıllık iç savaş boyunca nitelikli ve eğitimli memurların beyin g   , Afganistan'daki insan kaynakları kapasitesinin önemli ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Nitelikli ve becerili personeli görevde tutma çabası merkezi hükümet, BM ajansları, ulusal ajanslar ve sivil toplum  rg tleri (STÖ'ler) arasında sert rekabete yol açmıştır. Düşük maaş bareminden dolayı hükümet Birleşmiş Milletler (UN), STÖ'ler ve diğer uluslararası ajanslarla rekabet edememektedir. Çoğu kalifiye birey ya uluslararası ajanslar, BM'de veya ST 'lerde çalışmaktadır. Bu yüzden, memurların kapasitesini geliştirmek ve faaliyetleri gerçekleştirebilmek için hükümet şiddetli şekilde teknik yardım sağlayacak destekçilere güvenmektedir.

Teknik yardım için etkin izleme ve değerlendirme sisteminin yokluğundan dolayı hem hükümet hem de destekçiler teknik yardımı etkin ve verimli bir şekilde y netememiştir. Teknik yardımın çoğu, hükümet kurumlarındaki rutin operasyonel çalışmaları yapmak için kullanılmış, destekçilerin sağladığı gerekli beceri ve bilgilerin Afgan mevkidaşlara aktarılmasında başarısız olunmuştur. Goodhand devletin etkinlik alanının genişliğinden dolayı yardım politikasının devletin kapasitesinin geliştirmesi ve yeniden meşrulaştırılmasına yönelmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Uluslararası toplum daha fazla teknik danışmanı Afganistan'a göndermeyi ve yerel kapasiteyi iyileştirmeyi planlamasına rağmen günümüzde Afgan hükümeti stratejik faaliyetlerini yerine getirmek için halen teknik dış yardıma bağımlıdır. Devlet memurlarının kapasitesini geliştirmek üzerinde çalışılması gereken en önemli konulardan biridir. Kalkınmayı teşvik etmek ve dış yardımların etkinliğini güçlendirmek amacıyla üç aşamalı bir program önerilmektedir: yardımı teslim etme ve yönetme maliyetini kontrol altına almak, kalkınma kaynaklarının hesap verebilirliğini güçlendirmek ve son olarak yardımlarda ülke mülkiyetini güçlendirmenin bir yolu olarak ülke sistemlerini kullanmak. Temel olarak hükümetlerin ve destek sağlayıcıların birlikte çalışması gerektiğini önerilmektedir.

Afganistan'ın bugünkü sorunları içerisinde belki de en önemlisi istikrarlı bir ekonomi ve sürdürülebilir bir kalkınma için ülkeye yönlendirilen dış yardımın etkin kullanımını sağlamaktır. Temel eğitim yanında sektör ihtiyaçlarına yönelik iş eğitimi ve üniversite eğitimi iyileştirmeye odaklanmak gerekmektedir. Çalışanların bakanlıklarca proje temelinde işe alınması kamu hizmetlerinde etkinliği sağlamak anlamında yararlı ve kalıcı bir durum değildir. Afgan bakanlıkları gençler için çalışması cazip duruma getirmeli, bu gençlerin yetişip gelişmesi desteklenmelidir. Çalışma yapısı, personel kapasitesi ve personel değişim oranı, Afganistan icracı bakanlıkları arasında en ciddi sorunlar olarak görünmektedir. Bakanlıklarda özel alanlarda eğitim verilen genç profesyonellerin çoğu projeler tamamlanmadan bakanlıktan ayrılmakta ve hükümete göre çok daha yüksek miktarda maaş ödediklerinden dolayı bir STÖ veya diğer destekleyicilerin yönetimindeki uygulama ajanslarına katılmaktadır. Kamu hizmetlerinin performansı ancak iç dinamiklerin güçlendirilmesi ile sağlanabilir. Hükümet bu sorunun üstesinden gelmelidir.

KAYNAKÇA

- Aliukuzai, H. (2013). A Concise History Of Afghanistan. England: Trafford Publishing.
- Ashok Kumar P. (2005). International Studies. Haryana, India: Sage Publications New Delhi.
- Afghanistan National Development Strategy. (2013). Capacity Building, Gender, Counter Narcotics, Regional Cooperation, Anticorruption. Kabul AFG: Government Of Afghanistan .
- Ashley J. & Aroop M.(2010). Is A Regional Strategy Viable İn Afghanistan? Washington, D.C: Carnegie Endowment For International Peace,Published.
- ABD Savunma Bakanlığı.(2005). Afganistan'ın Beş Yılı Ekonomik Genel Gelişim. Kabul Afghanistan: A.B.D Savunma Bakanlığı.
- Asian Development Bank (2012). Country Assistance Program Evaluation For The Islamic Republic Of Afghanistan,. Melana Pilphin: Office Of Independent Evaluation,Publishing.
- Asian Development Bank (2012, October 19). Country Assistance Program Evaluation For The Islamic Republic Of Afghanistan,. Asian Development Bank: [Http://Www.Adb.Org/Sites/Default/Files/Cape-Afg-Web3.Pdf](http://Www.Adb.Org/Sites/Default/Files/Cape-Afg-Web3.Pdf) Adresinden Alındı.
- Afghanistan Factsheet. (1979-2001). A Brief History Focusing On 1979-2001. New York: The Center For Economic And Social Rights Publication.
- Australia Government. (2012). Afghan Community Profile. Sidney: Department Of Immigration And Citizenship Publication.
- Barnett R. (2007). Saving Afghanistan, Center On International Cooperation. New York: New York University Published.
- Central Statistic Organization (2014-2015). Sectoral Contribution As % Of GDP ., Kabul: Central Statistic Organization Of Afghanistan Publication.
- Central Statistic Organization (2015-2016). Afghanistan At Glance, National Consumer Price Index Annul Inflation Rate. Kabul: Central Statistic Organization Of Afghanistan Publication.
- Central Statistic Organization (2015-2016). Value Of Main Imported Goods. Kabul: Central Statistic Of Afghanistan Publication.
- Central Statistic Organization. (2015-2016). Agriculture Land. Kabul: Central Statistic Organization Of Afghanistan Published.

- Central Statistics Organization. (2015-2016). Cereal Production. Kabul: Central Statistics Organization Published.
- Chossudovsky, M. (2016). The War Is Worth Waging Afghanistan's Vast Reserves Of Mineral. Canada: Oriental Review Publication.
- Condra, R.(2012, March 31). Why People Vote For Corrupt Politicians: Evidence From Survey Experiments In Afghanistan,. International Growth Centre: [Http://Www.Theigc.Org/Wp-Content/Uploads/2014/10/Bhavnani-Condra-2012-Working-Paper.Pdf](http://www.theigc.org/wp-content/uploads/2014/10/Bhavnani-Condra-2012-Working-Paper.Pdf). Adresinden Alındı
- Congress, Library. (2008). Ountry Profile, Afghanistan. Washington, D.C.: Federal Research Division Publication.
- Dominguez, G. (2015). Why Central Asia Is Increasingly Worried About Afghanistan. Germany: DW .
- Erin, F And Varun V. (2011). U.S. And Iranian Strategic Competition. Washing DC: Central For Strategic International Studies Publication.
- Good Hand, J. (2002). Third World Quarterly: Aiding Violence Or Building Peace? The Role Of International Aid In Afghanistan. New York: Carfax Publishing.
- Ghulam Mohamad,G. (1967). Afghanistan In Course Of History. Virginia: American Steady Press Publication.
- Hagemen, H. (2013). Schumpeter S Theory Of Economic Development,. Kragujevac, Serbia: University Of Kragujevac, Serbia.
- Holyfield, T. (2013). History Of Afghanistan. Kabu: Afghanistan Intelligence Agency Pulication.
- Horun Mir. (2015). Afghanistan Stuck Between Iran And Saudi Arabia. Kabul: Al Jazeera.
- Independent Evaluation Group. (2012). Afghanistan Country Program Evaluation 2002-2011. Washington, DC: World Bank Publishing.
- Kerr, B. (2011). Indian-Pakistani Competition In Afghanistan. Kabul: Enter For Conflict And Peace Studies, Publication.
- Lambah Satinder, K. (2012,). The Durand Line,. Indian Foreign Affairs Journal, 42-60.
- Larry, H & Peter, C. ((2012). India's And Pakistan's Strategies In Afghanistan. Santa Monica: Center For Asia Pacific Policy Publication.
- Lipson, B. (2002). The Afghans Their History And Culture. Rome: Center For Applied Linguistics The Cultural Orientation Resource Center Published.
- Louis, M.(1989). Donor-The Determinants Of Development Allocations To Third World Countries. New York: Peter Lang Press Published.

- Ministry Of Finance. (2009). Donor Financial Review 2009. Kabul: Ministry Of Finance Of Afghanistan Publishing.
- Mohammad Razaq, I. (2015). Afghan Perceptions And Experiences Of Corruption. Kabul AFG: Integrity Watch Publication.
- Ministry Of Finance. (2010). Development Cooperation Report. Kabul AFG: Publiction Of Ministry Of Finance Of Afghanistan.
- Ministry Of Finance. (2010). External Assistance To Afghanistan At A Glance. Kabul AFG: Ministry Of Finance Publishing.
- Ministry Of Finance. (2010). Development Cooperation Report. Kabul AFG: Finance., Ministry Of Afghanistan.
- Maley, W. (2010). Afghanistan Historical And Geographical Appraisal,. Australia: Asia Pacific College Of Diplomacy Australia.
- Mohammad, M. (2014). Afganistan’ın İktisadı İncelemesi. Çukurova University,,: Adana Turkey.
- Mohammad Lateef, T. (2011). Analysis Of German Assistance To Afghanistan With Reference To The Paris Declaration On Aid Effectiveness,. Erfurt Germany: Willy Brandt School Of Public Policy University Of Erfurt,
- Mohamad Reza, W. (2015). Afghanistan Ekonomisi Ve Ekonomik Entegrasyonlar (Eco) Örneğ. Ankara: Gazi Üniversitesi, Ankara Turkey.
- Muhammed Asif ,Y. (2007). Afganistan’ın Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları İçin Bazı Tespitler. Celalabat Kırgızistan.: Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Celalabat Kırgızistan.
- National Devolpment Strategy Of AFG.(2008). An Interim Strategy For Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction. Kabu AFG: Afg Government Publishing.
- OECD. (2008). Survey On Monitoring The Paris Declaration. Kabul AFG: OECD Publishing.
- Parentis., M. (2008,, December 17). The Story Of US, CIA And Taliban. The Brunei Times:
[Http://Www.Bt.Com.Bn/Analysis/2008/12/17/Story_Of_Us_Cia_And_Taliban](http://Www.Bt.Com.Bn/Analysis/2008/12/17/Story_Of_Us_Cia_And_Taliban) Adresinden Alındı
- Poole, L. (2011). Afghanistan: Tracking Major Resources Flows 2002-2010. UK: Global Humanitarian Assistance Publication.
- Radelet. (2016 , November 11). What Is Foreign Aid. International Relationship:
[Http://İnternationalrelations.Org/Foreign-Aid/](http://İnternationalrelations.Org/Foreign-Aid/) Adresinden Alındı

- Ramani, S. (2016, Dec 29). Russia And The Taliban: A Closer Look. The Diplomat: [Http://Thediplomat.Com/2016/12/Russia-And-The-Taliban-A-Closer-Look/](http://thediplomat.com/2016/12/Russia-And-The-Taliban-A-Closer-Look/) Adresinden Alındı
- Risen, J. (2010, June 13). U.S. Identifies Vast Mineral Riches In Afghanistan. The New York Time: [Http://Www.Nytimes.Com/2010/06/14/World/Asia/14minerals.Html?Pagewanted=All&_R=0](http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html?pagewanted=all&_r=0). Adresinden Alındı
- Robert D, Sadika,H. (2014). Regional Dynamics And Strategic Concerns In South Asia . Washington, D.C: Afghanistan's Role. Published.
- Sandeep, C. (2012). Corruption In Afghanistan, Islamic Republic Of Afghanistan High Office Of Oversight And Anti-Corruption. Kabul Afghanistan: High Office Of Oversight And Anti-Corruption Publishing.
- Stanzel, A. (2014, January 1). China's Interests In Afghanistan. China Policy Institute: [Https://Cpianalysis.Org/2016/09/05/Chinas-Interests-In-Afghanistan/](https://cpianalysis.org/2016/09/05/chinas-interests-in-afghanistan/) Adresinden Alındı.
- Trading Economics. (2017, June 2). Afghanistan Unemployment Rate. Trading Economics: [Https://Tradingeconomics.Com/Afghanistan/Unemployment-Rate](https://tradingeconomics.com/Afghanistan/unemployment-rate) Adresinden Alındı
- Trading Economics.(2017, March 3). Afghanistan Economic Indicators. Trading Economics: [Https://Tradingeconomics.Com/Afghanistan/İndicators](https://tradingeconomics.com/Afghanistan/indicators) Adresinden Alındı
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı.(2014.). Afganistan'ın Ekonomisi,. Ankara Turkey: Türkiye Cumhuriyet Dış İşleri.
- T.C. Kabil Büyükelçiliği. (2014). Afganistan Ülke Raporu. Kabul Afghanistan: T.C. Kabil Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği.
- The German Cooperation With Afghanistan. (2013). Strengthening The Private Sector. Kabul: Gtz .
- Transparency International. (2014, December 3). Corruption Perceptions Index (CPI. Transparency International: [Http://Transparency.Org.My/Wp-Content/Uploads/2014/12/CPI-2014-Presentation_Final.Pdf](http://transparency.org/my/wp-content/uploads/2014/12/CPI-2014-Presentation_Final.Pdf). Adresinden Alındı.
- Ukaid., OECD,UNAMA. (2010). Monitoring The Principles For Good International Engagement In Fragilestates And Situations. Kabul AFG: Organization For Economic Cooperation And Development.Publishing.
- USA. (2011). Evaluating U.S. Foreign Assistance To Afghanistan. Washington, D.C.,: Committee On Foreign Relations, United States Senate
- World Bank. (2016). Afghanistan Country Snapshot,. Washington, DC: World Bank, Publication.

World Bank. (2016,). Afghanistan Development,. Washington, DC: World Bank Publication.

ÖZET

Abdul Wakil. Afganistan Ekonomisi ve Dış Yardımların Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Oya Safinaz ERDOĞDU BİRDANE, 79 s.

Afganistan, altın, lityum, bakır, demir, alüminyum gibi en zengin maden kaynaklarına sahip ve yaklaşık bir trilyon dolar değerinde olan en az gelişmiş ülkelerdendir. Ancak son 3-4 yıldır devam eden çatışmalar ve savaş nedeniyle hala dış yardıma bağımlı olan bir ülkedir. Dış yardım, sermaye biçiminden biri olarak tanımlanmış, genel büyüme ve kalkınma teorisinin bir parçası olarak tanınmıştır. Geleneksel klasik iktisatçılar, sermayeyi büyüme ve gelişmenin kilit unsuru olarak biliyorlardı. Afganistan tarihi boyunca dış yardım (sermaye) kalkınmada önemli rol oynamıştır. İlk maddi yardım 26 Ocak 1857'de Güney Asya'daki İngiliz yönetimi sırasında Doğu Hindistan Şirketi'nden Afganistan tarafından alındı. Zamanın geçişi ve siyasi ve ekonomik koşullardaki değişiklikler de yardım derecesi de değiştirildi. Taliban hükümetinin düşmesinden sonra Afganistan, uluslararası toplum için tutulmuş bağlanmış bir ülke haline geldi ve o zamandan beri en büyük yardım alıcısı haline gerdi. Uluslararası toplum, yaklaşık 57 milyar doların Afganistan'a verip ve yaklaşık 90 milyar dolarlık söz verdi. Afgan ekonomisinin önemli ölçüde iyileşmesine rağmen, dış yardımın etkisi sosyal, ekonomi, yasal, güvenlik ve siyasi durumdan ciddi şekilde etkileniyor ve reform yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kalimalar: yardım, dış yardımlar, dış yardımların etkinliği

ABSTRACT

Afghanistan is the least developed country with the richest mineral resources such as gold, lithium, copper, iron, aluminium. With natural resources valued nearly one trillion dollars due to conflicts and war lasting for forty years, the country is very much depending on foreign aid in order to survive.

External aid had played a significant role in development of Afghanistan throughout history. First time in 19th century Afghanistan received financial aid. It was from East India Company during the British rule in south Asia on January 26, 1857. With changes in national and international political and economy conditions the degree and form of foreign aid changed. After the fall of Taliban government Afghanistan engaged with international community and since then became the largest aid receiver. The international community has sent around 57 billion dollars to Afghanistan. Besides the total amount, it is argued in the study that the impact of this foreign aid is seriously affected by region's and country's social, economical, legal and political situations and the international community needs to re-programme the level and distribution of this capital influx. Although the economy of Afghanistan improved significantly with external aid linkages, it has to be noted that there is a long way for Afghanistan to develop and sustain a stable economy.

Key Words: Aid, foreign aids, foreign aids effectiveness.